

TARTU ÜLIKOOL
HUMANITAARTEADUSTE JA KUNSTIDE VALDKOND
EESTI JA ÜLDKEELETEADUSE INSTITUUT
SOOME-UGRI OSAKOND

Krista Kotkamäe

Soome kriminaalkirjanduse eestindamine

Bakalaureusetöö

Juhendaja Juha-Matti Aronen

TARTU 2018

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Ülevaade soome kriminaalkirjandusest	6
1.1. Kirjastuste ning raamatupoodide müügi- ja lugemisstatistika	6
1.2. Soome kriminaalkirjanduse selts.....	7
1.3. Soome kriminaalkirjanduse kujunemine.....	8
1.3.1. Tähtsamad autorid aastatel 1910–1960	8
1.3.2. Sisu ja vormi muutumine 20. sajandi lõpus ning 21. sajandi alguses	11
1.3.3. 1970ndatest tänapäevani.....	12
2. Soome kriminaalkirjanduse eestindamine	13
2.1. Tõlkevõistlused ilukirjanduse tõlkimise edendajana	13
2.2. Soome kirjanduse eestindamise taust.....	13
2.3. Eesti keelde tõlgitud soome kriminaalkirjandus	15
3. Ilukirjandusliku teksti tõlkimine	17
3.1. Mis on tõlge?.....	17
3.2. Tõlkija mõjutajad	17
3.3. Hea tõlkija omadused	18
3.4. Tõlkeprotsess	19
3.4.1. Analüüsietapp	20
3.4.2. Ülekandeetapp	22
3.4.3. Ümberstruktureerimine ehk sõnastusetapp.....	22
3.5. Ilukirjandusliku tõlke eripärad	22

4.	Soome kriminaalkirjanduse eestindamine tõlkevõistluse näitel.....	24
4.1.	Tõlkevõistlusele valitud tekstid ja autorid	24
4.1.1.	Leena Lehtolainen'i jutukogumik „Sukkanauhattyttö ja muita kertomuksia”	24
4.1.2.	Reijo Mäki jutukogumik „Aito turkki: juttuja”	25
4.1.3.	Lehtolainen vs. Mäki	25
4.2.	Probleemseid tõlkesituatsioone võistlustöodes	28
4.2.1.	Keelesugulus tõlke mõjutajana	29
4.2.2.	Sarnase grammatilise vormi kasutamine ja otsetõlked	30
4.2.3.	Pragmaatilised erijuhud, kultuurisidusus	31
4.3.	Elukutselised ilukirjanduse tõlkijad soome-eesti tõlkeprobleemidest	32
4.4.	Lehtolainen ja Mäki tõlkevõistlusest ning keelekasutusest	32
4.5.	Tõlkevõistluse järeldused	34
	Kokkuvõte	36
	Kirjandus	38
	Suomen rikoskirjallisuuden viron taminen. Tiivistelmä	42
	Lisa 1. Ankeetküsitlus tõlkevõistluse tõlkijatele	44
	Lisa 2. Intervjuu vorm tõlkevõistluse žüriiliikmetega	45
	Lisa 3. Intervjuu vorm kirjanik Reijo Mäki ja Leena Lehtolaineniga	46

Sissejuhatus

Käesolev bakalaureusetöö on järg seminaritööle „Reijo Mäki novelli „Vierailu vedenjakajalle” tõlge eesti keelde ja selle analüüs”. Nii seminari- kui bakalaureusetöö keskmeks on soome kriminaalkirjandus ja selle tõlkimine eesti keelde. Uurimisteema valik on ajendatud Soome Instituudi 2003. aastal korraldatud kriminaalkirjanduse tõlkevõistlusest. Bakalaureusetöö eesmärk on anda ülevaade soome kriminaalkirjandusest ja selle seni eesti keeles ilmunud tõlgetest ning analüüsida tõlkevõistluse näitel soome-eesti tõlkeprobleeme.

Töö koosneb neljast sisupeatükist, millest esimeses analüüsin Soome kirjastuste liidu ja raamatupoodide liidu koostatud lugemisstatistikat, tutvustan krimikultuuri üldisemalt ning teen ülevaate olulisematest autoritest ja teostest. Soome kriminaalkirjanduse kujunemislugu tugineb peamiselt Harri Hirvi, Henna Tenkaneni ja Terttu Uusimaa (Dekkarinetti) materjalil.

Teises peatükis käsitlen soome kriminaalkirjanduse eestindamise tausta ning toon välja seni ilmunud eestikeelsed tõlked. Kasutatud on Soome Kirjanduse Seltsi tõlkekirjanduse andmebaasi.

Kolmandas peatükis kirjeldan tõlkeprotsessi ja ilukirjandusliku tõlke eripärasid. Töös kasutatud tõlketeoreetilised seisukohad pärinevad Riitta Oittineni ja Pirjo Mäkineni artiklikogumikust „Alussa oli käännös” ning Rune Ingo raamatutest „Lähtökielestä kohdekieleen” ja „Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta”.

Neljandas peatükis keskendun soome kriminaalkirjanduse eestindamise praktilisematele küsimustele. Kasutan teema näitlikustamiseks Soome Instituudi 2003. aasta tõlkevõistluse raames kogutud uurimuslikku materjali. Tutvustan lähemalt tõlkevõistlusele valitud tekste ja autoreid ning analüüsin võistlustöodes esinenud tõlkesituatsioone.

Kasutan lugemisstatistika ja ilmunud tõlgete hulga analüüsimisel kvantitatiivset uurimismeetodit. Uurimisliku materjali kogumiseks koostasin tõlkevõistluse žüriiliikmetele, tõlkijatele ja originaaltekstide autoritele ankeetküsimustiku, mis on toodud lisas 1–3. Küsimustik on esitatud kolmele žüriiliikmele, 43 tõlkijale ning kahele

kirjanikule. Intervjuuvastuste sisu analüüsimisel ja kriminaalkirjandusloo ülevaate tegemisel kasutan kvalitatiivset uurimismeetodit.

Püstitan töö käigus järgmised uurimisküsimused:

1. Milline on kriminaalkirjanduse positsioon soome kirjandusmaastikul ning kui suur on selle osakaal lugemis- ja müügistatistikas?
2. Kuidas eristub kriminaalkirjandus teistest kirjandusžanritest, milline on soome kriminaalkirjanduse teemakäsitus ning kujunemislugu?
3. Mis on krimikirjanduse eestindamise taust, milliseid teoseid on eesti keelde tõlgitud?
4. Mis on hea tõlke eeldused?
5. Mis on ilukirjanduse soome-eesti tõlkimise põhiprobleemid?

Bakalaureusetöö mahukus on tingitud asjaolust, et soome kriminaalkirjandust ja selle eestindamist on Eestis siiani vähe uuritud ning kirjandusloo käsitlemine vajab pikemat tõlgendamist.

1. Ülevaade soome kriminaalkirjandusest

1.1. Kirjastuste ning raamatupoodide müügi- ja lugemisstatistika

2000. aastate algul kasvas kriminaalteoste väljaandmine Soomes hüppeliselt. Selle žanri kasvu oli märgata juba 1990. aastatel, kuid uue aastatuhande esimesel kümnendil mitmekordistus kriminullide avaldamine. Aastas saab soome kirjandus täiendust ligi sadakonna uue kriminaalraamatu näol, võtab Liisi Huhtala artiklis „Dekkari nosteessa” soome kriminaalkirjanduse arengu kokku. (Huhtala 2013: 290)

Soome raamatupoodide liit (Kirjakauppaliitto) avaldab veebilehel www.kirjakauppaliitto.fi jooksvalt soome ilukirjanduse müügistatistikat. Kriminaalkirjandus on neis müügitabeleis esindatud paljude autoritega. 2000–2010 enim müüdud teoste hulgas on peamiselt Ilkka Remese, Leena Lehtolainen, Reijo Mäki ja Matti Yrjänä Joensuu looming. Omaette klassist olid Ilkka Remese raamatute müüginumbrid aastatel 2003 ja 2005–2007. (Huhtala 2013: 290)

Kirjakauppaliitto 2013. a korraldatud uuringu „Suomi lukee” andmetel on tüüpiline soome lugeja Lõuna-Soome, eriti Helsingi piirkonnas elav 20–29-aastane kõrgharidusega naine. Küsitleti 1455 lugejat vanuses 15–79 eluaastat. Uuringu vastamisprotsent oli 53%. Aastal 2013 osteti Soomes 21 miljonit raamatut. 78% soomlastest ostab vähemalt ühe raamatu aastas. Uuringus on võrreldud lugejate žanrieelistuste muutumist viie aasta (2008 ja 2013) vältel ning detektiivkirjanduse kasuks on mõlemal aastal otsustanud 19% küsitlusele vastanutest, kelle hulgas on enam-vähem võrdselt nii mehi kui naisi. (Suomi lukee 2013)

Eraldi on käsitletud naissoost lugejate kohta tehtud statistikat Kirjakauppaliitto 2017. aasta uuringus „Naisten lukeminen”, mille kohaselt on lugemine Soome naiste levinuim harrastus – 10% vastanutest nimetas seda oma meelistegevuseks muude vaba aja veetmise võimaluste kõrval. Populaarseimate ilukirjanduse žanritena nimetati

põnevuskirjandust, armastus- ja ajaloolisi romaane ning seda erinevate vanuserühmade lõikes. (Naisten lukeminen 2017)

Analüüsisin eraldi ka eelmise, 2017. a Soome kirjastuste liidu (Suomen Kustannusyhdistys) raamatute müügistatistikat. Kahekümne enim müüdnud ilukirjandusteose hulgas on viis kriminulli:

- 4. Ilkka Remes „Vapauden risti” (WSOY, 52 300 eks)
- 7. Reijo Mäki „Kakolan kalpea” (Otava, 27 800 eks)
- 8. Leena Lehtolainen „Viattomuuden loppu” (Tammi, 24 700 eks)
- 13. Seppo Jokinen „Vakaasti harkiten” (CrimeTime, 13 461 eks)
- 16. Eppu Nuotio „Myrkkykeiso” (Otava, 11 300 eks)

Toodud number tähistab teose positsiooni bestsellerite tabelis. Eraldi statistika on ilmunud ka taskuformaadis raamatute kohta. (Kirjojen tuotanto- ja myyntitilastot – Bestsellerit 2017)

1.2. Soome kriminaalkirjanduse selts

1984. aastal loodi Orivesil kriminaalkirjanduse huvilisi ja autoreid ühendav Soome kriminaalkirjanduse selts (Suomen dekkariseura ry), mille tegevuse hulka kuulub peamiselt kriminaalkirjandusega seotud ürituste korraldamine. Samast aastast alates ilmub ka seltsi leht Ruumiin kulttuuri, milles käsitletakse krimikultuuri kõiki valdkondi. Selles ilmub kriitikat pea kõigi soome keeles ilmuvate kriminaal- ja põnevusteoste kohta, temaatilisi filmiuudiseid, intervjuusid kirjanikega, asjatundjate esseedid jm. (Ruumiin kultuuri – hyytävää kulttuuria)

Selts tegeleb ka kohaliku krimikultuuri viljelevat autorite tunnustamisega. Igal aastal antakse Vuoden Johtolanka auhind parimale kodumaisele kriminaalteosele, milleks võib olla romaan, novellikogumik, film, kuuldemäng, tv-sari, uurimus vms. Esimest korda anti preemia välja 1985. aastal. (Vuoden Johtolanka)

Esimese soome krimikirjanikuna sai 2007. a Matti Rönkä teose „Ystävät kaukana” eest Lasiavaini kirjandusauhinna, mida antakse välja igal aastal parima põhjamaise kriminaalromaaniga eest. Klaasvõtmekesi jagab Rootsi kriminaalkirjanduse selts (Skandinaviska Kriminalsällskapet). (Lilja 2007)

1.3. Soome kriminaalkirjanduse kujunemine

Soome kriminaalkirjandus on oma traditsioonide pikkuse poolest võrreldav inglise krimikirjandusklassikaga – esimesed soomekeelsed kriminullid ilmusid 20. sajandi alguses. Kirjanduslikke mõjutusi on soome autorid saanud põhjamaadest, eriti rootsi kirjandusest. 1970. aastatest alates on kriminaalkirjanduse žanri põhiliiniks politseiromaan. (Huhtala 2013: 290)

1.3.1. Tähtsamad autorid aastatel 1910–1960

Harri Hirvi on 2004. aastal Jyväskylä raamatukogus toimunud krimikirjandusnäituse raames teinud kokkuvõtte („Kuka murhasi ja kenet?") aastatel 1910–1960 kirjutatud soome krimikirjandusest. Järgnev ülevaade tuginebki peamiselt Hirvi koostatud materjalil. (Hirvi 2004) Žanrikirjeldused põhinevad Henna Tenkaneni esseel „Dekkarin rajat liikkeessä Leena Lehtolaisen teoksissa „Ensimmäinen murhani” ja „Luminainen””. Traditsiooniline kriminaalkirjandus (*perinteinen dekkari*) assotsieerub üldiselt kas süngeid saladusi peitvate idülliliste külakeste või öise linna kõrvaltänavatel hulkuvate meesdetektiividega. Klassikalise kriminulli tunnusjoonteks on ka liigne keskendumine süžeele, tegelaste kirjeldamise pealiskaudsus ja ühiskondlike teemade puudumine. (Tenkanen 1997) Teoste põhiolemus on dualistlik, sisaldades justkui kaht erinevat, kuriteo ja juurdluse lugu, arutleb Annika Koppel artiklis „Krimisõpra juhhib iha mõistatada” (Koppel 2004).

Hirvi järgi on esimene soomlasest kriminaalkirjanik Rudolf Richard Ruth, kes avaldas 1910. aastal pseudonüümi Rikhard Hornanlinna all kaks teost – „Kellon salaisuus” ja „Lähellä kuolemaa”, mis ilmusid sarjas „Suomalaisia salapoliisikertomuksia 1 ja 2”. Mõlema raamatu peategelaseks on salapolitseinik Max Rudolph, kes sarnaneb mõneti Arthur Conan Doyle'i Sherlok Holmesiga. 1939. aastal ilmus Ruthil pseudonüümi H. R. Hall all detektiivjuttude kogumik „Yhä murhat jatkuvat”, mille põhjal lavastas Ville Salminen 1941. aastal filmi „Viimeinen vieras”. (Hirvi 2004)

Kriminaallugusid on kirjutanud ka **Mika Waltari**, kelle pseudonüümi Kristian Korppi all ilmunud teost „Kuolleen silmät, kertomuksia tuntemattoman ovilta” (1926)

peetakse üheks soome detektiivkirjanduse klassika hulka kuuluvaks kirjutiseks. 1938. aastal osales Waltari põhjamaise kriminaalkirjanduse romaanivõistlusel, mille võidutööd avaldati 1939. aastal pea kõigis Põhjamaades. Soomes pälvis auhinna Waltari romaan „Kuka murhasi rouva Skrofin?“, millest sai alguse komissar Palmu nimeline kolmeosaline romaanisari. Palmu-raamatuid on tõlgitud enam kui kümnesse keelde. (Hirvi 2004)

Üks produktiivsemaid soome krimikirjanikke on **Aarne Haapakoski**, kes on avaldanud üle 60 kriminulli, neist suurema osa erinevate varjunimede all. Eriti suure populaarsuse osaliseks said aga tema aastatel 1941–1948 ilmunud Karma-raamatud, mille tegelasteks on eakas eradetektiiv Klaus Karma ja tema arhitektist vennapoeg Klaus Karma II. Samast perioodist tasuks välja tuua ka **Vilho Helaneni**. 1941. aastal kirjutas ta varjunime Heikki Aksila all teose „Helsingissä tapahtuu“. Romaani kangelaseks on noor advokaat Kaarlo Rauta, kellest saab hilisema romaanisarja läbiv tegelane. (Hirvi 2004)

Esimesed naissoost krimikirjanikud alustasid avaldamist alles 1940. aastatel. Nii **Kirsti Porrased** (*alias* Hellin Fogelholm) kolmes kriminaaljutus – „Laiva huusi yössä“ (1942), „Kuolema käy ateljeessa“ (1944) ja „Winter ei saavu aamiaiselle“ (1945) – kui **Harriet Vane** (*alias* Helvi Erjakka) teoses „Pahempi kuin murhaaja“ (1945) on kuriteo lahendajaks meespolitseinikud. Kokku ilmus 40ndatel naisautoritelt seitse soome- ja viis rootsikeelset kriminaallugu. Kirsti Porrased loomingut on võrreldud isegi Agatha Christie ning Dorothy L. Sayersi omaga. (Hirvi 2004)

1940ndate krimikirjanduse tähtsamad nimed on **Kaarlo Erho** ja **Kaarlo Nuorvala**. Sõjamälestusi käsitlevate teostega karjääri alustanud Erho kirjutas 1940ndatel aastatel kolmteist kriminulli ning hiljem näidendeid ja noorsooromaane kasutades varjunimesid Kalle Rae ja Erik Karlsson. Kaarlo Nuorvala kirjutas lisaks detektiivjuttudele ka seiklusraamatuid ja armastusromaane. (Hirvi 2004)

1940.–1950. aastate soome krimikirjandust ilmestab autorite rohkus, kuid paljud neist jõudsid vaid paari põnevusjutu või romaani trükki andmiseni. Selle aastakümne keskmisest paremateks kriminaalteoseks nimetab Hirvi kriminaalpolitseinikuna töötanud Hugo Nousiainen „Murhatiinko hänet?“ (1945). Samast ajajärgust toob ta välja ka Jone Piippo „Sininen kuolema“ (1946), Jyrki Mikkoneni „Punainen kyynel“

(1948), Harri Hirvase (Harri Karlsson) „Kärventävä liekki” (1952) ja „Isoja kaloja verkossa” (1955) ning Pauli Suhoneni varjunime T. Marras all ilmunud „Tohtori Kaarretin tapaus” (1953). (Hirvi 2004)

1950ndate lõpus andis oma esikteose välja üks soome krimikirjanduse olulisemaid autoreid **Mauri Sariola**. Tema 1956. aastal ilmunud esimest kriminaaljuttu „Laukausten hinta” hinnati kõrgelt ning sellega sai alguse komissar Leo Olavi Susikoski jutusari, millele ilmus järg juba samal aastal teose „Rotat pois laivasta!” näol. Kokku ilmus Susikoski-raamatuid aastate jooksul üle kolmekümne. Susikoski-teoste kohta ilmunud negatiivsest kriitikast tingituna on Sariola 1966. aastast alates kirjutanud ka varjunime Esko Laukko all. Sariola loomingut on tõlgitud 17 erinevasse keelde ning selle põhjal on valminud ka filme. (Hirvi 2004)

1960ndate märkimisväärseks uustulnukaks oli **Eeva Tenhunen** (Palosuo), keda tunnustati juba esikteose „Mustat kalat” (1964) ilmumise järel. Tema loomingu paremiku kuuluvad: „Keisari seisoo palatsissaan” (1971), „Nuku hyvin, Punahilkka” (1973), „Kuolema savolaisen tapaan” (1976), „Hyvän tytön hautajaiset” (1978) ning Eeva Palosuo nime all ilmunud „Pankkiryöstö Härmässä” (1973). (Hirvi 2004) Kirjanik Leena Lehtolainen on arvamisel, et just Eeva Tenhunen on mõjutanud palju soome naiskrimikirjanduse tugevnemist, tuues kriminaaloo keskmesse naissoost peategelase, toob Henna Tenkanen välja artiklis „Dekkarin rajat liikkeessä Leena Lehtolaisen teoksissa „Ensimmäinen murhani” ja „Luminainen”. (Tenkanen 1997)

1960ndate krimikirjanduse naisautorite loomingut iseloomustasid traditsioonilisest süžeevormist kinnipidamine ning armastus. Naissoost peategelased ei paista silma erilise aktiivsusega ega tegele otseselt ka kuritegude lahendamisega. Huvitavaks erandiks on varjunime Anna September kasutava **Eeva-Liisa Manneri** romaan „Oliko murhaaja enkeli?” (1963), milles kriminullivormi on põimitud lüürikat ja aforisme. (Tenkanen 1997) Selle perioodi naiskirjanikest väärib ära märkimist ka **Pirkko Arhippa** (Syynimaa) (Hirvi 2004).

1.3.2. Sisu ja vormi muutumine 20. sajandi lõpus ning 21. sajandi alguses

Kriminaalkirjandust on traditsiooniliselt peetud üsna konservatiivseks ja muutumatuks kirjandusliigiks. Klassikalised detektiivilood liigituvad peamiselt mõistatusromaanide (*arvoitusdekkari*) alla. Selle žanri tuntumateks esindajateks maailmas on näiteks Agatha Christie, P. D. James, Colin Dexter, Dorothy L. Sayers, Ellery Queen jt. Kriminaalkirjanduse kuldajaks on nimetatud 1920.–1930. aastaid. (Tenkanen 1997)

Traditsiooniline kriminaalkirjandus (*perinteinen dekkari*) assotsieerub üldiselt kas süngeid saladusi peitvate idülliliste külakeste või öise linna kõrvaltänavatel hulkuvate meesdetektiividega. Klassikalise kriminulli tunnusjoonteks on ka liigne keskendumine süžeele, tegelaste kirjeldamise pealiskaudsus ja ühiskondlike teemade puudumine. (Tenkanen 1997) Teoste põhiolemus on dualistlik, sisaldades justkui kaht erinevat, kuriteo ja juurdluse lugu, arutleb Annika Koppel artiklis „Krimisõpra juhhib iha mõistatada” (Koppel 2004).

Tänapäevastest detektiivromaanidest ei puudu aga psühholoogiline analüüs. „... ehkki detektiivkirjandus on põhimõtteliselt ajaviitekirjandus, on ta populaarkirjandusest ikkagi intellektuaalsem osa, eriti just klassikalised detektiivilood. Autoril peab olema analüüsioskust, loogilist mõtlemist, teravmeelsust ja loomulikult kirjutamisoskust, sest lugeja tuleb igal juhul kaasa haarata.” (Koppel 2004) Erinevate variantide ühendavaks jooneks peetakse siiski sotsiaalselt või füüsiliselt suletud ruumi ja mõrva lahendamist alles teose lõpus (Tenkanen 1997).

1980ndatel toimus kriminaalkirjanduses omamoodi murrang, mil küünaliste meessangarite asemele ilmusid tugevad elukutselised naisdetektiivid. Sara Paretsky ja Sue Grafton, kelle looming on mõjutusi saanud n-ö kõvaks keedetud kriminullivormist (*kovaksikeitetty dekkari*), asusid krimikirjandust tõhusalt reformima, pannes aluse „naiskrimkadele” (*naisdekkari*). Soome krimikirjandusse tõid neid uusi jooni **Leena Lehtolainen** ja **Sirpa Tabet**. (Tenkanen 1997)

Ühtlasi jõudis soome krimikirjandusse multikultuursus. Näiteks Pii Mari raamatusarjas käsitleb Eppu Nuotio Soome segaperede näitel sisserändajate probleeme – soomlaste võõra rahva hirmu, perekonnasuhteid ja kultuuritraditsioone. (Huhtala 2013: 291)

1.3.3. 1970ndatest tänapäevani

20. sajandi lõpukümnendite oluline autor on politseinikust kirjanik **Matti Yrjänä Joensuu**, kelle loomingut on palju tõlgitud. Tema teoste põhjal on valminud kuuldemänge ja tv-sarju. Lisaks sellele on Joensuud premeeritud erinevate kirjandusauhindadega. Tema teos „Harjunpää ja rakkauden nälkä” oli 1993. aasta Finlandia auhinna kandidaat. Kirjanikudebüüdi tegi Joensuu 1976. aastal teosega „Väkivallan virkamies”. Romaani peategelane on Helsingi kriminaalpolitsei vanemkonstaabel Timo Harjunpää, kellest saab Joensuu järgneva loomingu keskne tegelane. (Uusimaa, Dekkarinetti)

1970ndatel alustas kirjutamist ka **Pentti Kirstilä**, kes 1977. aastal ilmunud esikteoses „Jäähyväiset rakkaimmalle” esitleb järgneva loomingu läbivat tegelast – ülemkomissar Lauri Hanhivaarat. Hanhivaara-raamatuid on kokku kümme ning nende teoste suurimaks väärtuseks peetakse sarkastilist huumorit. Kirstilä on katsetanud teostes „Imelda” (1992) ja „Elektra” (1993) ka psühholoogilist kriminullivormi ning on kahel korral pälvinud Vuoden Johtolanka auhinna. Tegu on mitmekülgse kirjamehega – lisaks romaanidele, novellidele ja jutustustele on ta kirjutanud ka näidendeid, kuuldemänge, tv-sarjade käsikirju ja artikleid. (Uusimaa, Dekkarinetti)

Naisautoritest toon välja **Outi Pakkaneni**, keda nimetatakse traditsiooniliste mõistatusromaanide kirjutajaks. Ta ei kavatsegi teha oma romaanide peakangelaseks politseinikku, sest arvab, et ei tunne seda maailma piisavalt hästi. Kuigi politseinikel on tema lugudes koht olemas, kirjutab ta siiski naise või amatööri vaatenurgast. (Uusimaa, Dekkarinetti)

Soome uuema kriminaalkirjanduse üks edukamaid autoreid on **Ilkka Remes**. 1999. aastal pälvis ta teose „Karjalan lunnaat” (1998) eest Vuoden Johtolanka auhinna. Tema esikteos „Pääkallokehrääjä” ilmus 1997. aastal. Ilkka Remes on olnud lugejate seas menukas juba oma kirjanikutee algusest saadik, kogu tema senine looming on saanud eranditult positiivse vastuvõtu osaliseks. (Uusimaa, Dekkarinetti) Olulisteks autoriteks on ka **Leena Lehtolainen** ja **Reijo Mäki**, kelle loomingule keskendun töö neljandas peatükis.

2. Soome kriminaalkirjanduse eestindamine

2.1. Tõlkevõistlused ilukirjanduse tõlkimise edendajana

Soome Instituut korraldas 2003. aastal krimikirjanduse tõlkevõistluse, mille eesmärk oli tutvustada Soomes menukat, kuid Eestis vähe viljeldud kriminaalkirjandust (Soome Instituut 2005). Idee pakkusid välja Tiina Söderman ja Soome Instituudi Tartu osakonna kultuurisekretär Järvi Lipasti. Tekstide valik oli tingitud sellest, et soome kriminaalkirjandust on seni üsna vähe eesti keelde tõlgitud (intervjuu TS 2005).

Soome Instituut on tõlkevõistlusi korraldanud mitmel korral. 1999. a võistlusel tõlgiti Jari Tervo ja Kari Hotakaineni tekste (EP 2003), 2008. a võisteldi soome laste- ja noorsookirjanduse tõlkimises (Soome Suursaatkond 2008). Aleksis Kivi päeva tähistamise raames toimus aga 2014. aastal soome luule tõlkevõistlus gümnaasiumiõpilastele. (Soome Instituut 2014)

2003. a krimikirjanduse tõlkevõistlusest kasvas välja Soome Instituudis soome kirjanduse tõlkijate klubi. (Soome Instituut 2005) Ühtlasi hoogustus ka soome kriminaalkirjanduse eestindamine. 2012. a korraldas Soome Instituut koostöös Eesti Lastekirjanduse Keskuse ja Soome Kirjanduse Teabekeskusega lastekirjanduse soome-eesti-soome tõlkijate seminari, mille sisuks oli lisaks loengutele tõlketöötoad ning kirjanike kohtumised tõlkijatega. (Soome Instituut 2012) Need ettevõtmised on aidanud edendada soome kirjanduse tõlkimist eesti keelde.

2.2. Soome kirjanduse eestindamise taust

Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni 2015. a aastaraamatus „Tõlkija hääl” käsitlevad soome kirjanduse tõlkijad artiklis „Suur kirjandus siinsamas lähedal” täpsemalt avaldamise ja tekstivaliku tagamaid. Kuigi soome kirjandust on eesti keelde tõlgitud palju, ilmub enamuse sellest tõlkijate sõnul tänu FILI toetusele. „Kirjastuse poolt

vaadates ilmub soome kirjandust ka mingisugusest missioonitundest, ilmub palju rohkem, kui seda tegelikult ostetakse,” ütleb Mihkel Möisnik (Velsker jt 2015: 11).

FILI (Kirjallisuuden vientikeskus) on kirjanduse tõlkimist edendav teabekeskus, mis aitab kaasa soome kirjanduse tundmisele välismaal ning toetab soome-, soomerootsi- ja saamikeelse ilu- ja teatmekirjanduse tõlkimist ja avaldamist teistes keeltes, jagades tõlketoetusi. Toetust võivad taotleda ka välismaised kirjastajad. (FILI 2018) FILI on soome kirjanduse tõlkijate jaoks loonud ka Kääntöpiiri-nimelise suhtluskeskkonna, mis aitab jõuda kirjastustel tõlkijateni ja vastupidi. (Suomen kirjallisuuden kääntäjien verkkoyhteisö 2018)

Tõlkija Kätlin Kaldmaa on arvamusel, et suuresti tänu riigi toetusele on soome kirjandus nii heal tasemel. Kirjanikel on paremad võimalused kirjutamiseks ja põhjalikuma uurimistöö tegemiseks. (Velsker jt 2015: 14) Soome kirjanduse eestindajate sõnul on tõlkimise vajalikkus kasvamas, kuna soome keele oskajaid, kes suudavad tekste algkeeles lugeda, jääb järjest vähemaks. (Velsker jt 2015: 12)

Soome kirjanduse eripäradena nimetavad tõlkijad:

- naiskirjanike (nt Katja Kettu, Maria Peura, Leena Parkkinen, Essi Kumm, Johanna Sinisalo jne) väga tugev looming;
- mastaapsete romaanide rohkus (nt Anni Kytömäki „Kultarinta”, Asko Sahlbergi „Herodes”);
- noorte autorite varaküpsus (nt Tuomas Kyrö „Liitto”, Tommi Kinnunen „Nelja tee rist”, Jenni Linturi „Malmi, 1917”);
- tugev ajalookäsitluse traditsioon ilukirjanduses;
- mitmed soome autorid on dramaturgi taustaga, mis annab oskuse luua sedavõrd paeluv süžee, et lugejal on kogu aeg huvitav. (Velsker jt 2015: 15–16, 18)

Piret Saluri toob eraldi esile krimikirjanduse, öeldes, et see žanr on tõusuteel ning läheneb tõsiseltvõetavale kirjandusele, kuna krimiteoste sisuks ei ole pelgalt kuritegu, vaid teksti põimitakse ka muid teemasid, nagu näiteks ühiskonda, viimasel ajal palju ka sissereände probleeme. Saluri peab soome kriminaalkirjandust sisukaks. (Velsker jt 2015: 17–18) Jan Kaus leiab, et „see on osa suuremast *nordic noir*’ist. .. Rootsi ja Norra läksid ees. Eriti Rootsi, ja seda õnnestub maailmas müüa. .. kriminaalset süžeed seostatakse parasjagu teravate ja sotsiaalsete probleemidega.” (Velsker jt 2015: 18)

2.3. Eesti keelde tõlgitud soome kriminaalkirjandus

Teen lühiülevaate soome keelest eesti keelde tõlgitud kriminaal- ja põnevuskirjanduse alla liigituvatest tekstidest. Soome kriminaalkirjanduse tõlkimine eesti keelde hoogustus pärast Soome Instituudi 2003. a tõlkevõistlust, mil see žanr nii tõlkijatele kui kirjastustele rohkem silma jäi.

2005. aastal oli Tartu Ülikooli eesti kirjanduse lektor Mart Velsker arvamisel, et „detektiivkirjanduse positsioon on Soomes ja Eestis päris kindlasti erinev – Soomes on see traditsioon tugev ja ka piisavalt paljude autoritega esindatud. Eesti parimad detektiivromaanid näivad olevat sündinud kuidagi „kogemata” muu kirjanduse kõrval, need vähesed autorid, kes on valinud kriminaallugude kirjapanemise põhiliseks tegevusalaks, on harrastajad, vahest vaid mõni üksik kogu ajaloo vältel poolprofessionaal” (intervjuu MV 2005).

Varasemast perioodist eesti keelde tõlgitud soome detektiivkirjandusest tasub välja tuua **Mika Waltari** komissar Palmu romaanisarja: „Kuka murhasi rouva Skrofin?” („Kes tappis proua Skrofi?”), „Komisario Palmun erehdys” („Komissar Palmu eksitus”, tlk Mari Vaba), „Tähdet kertovat, komisario Palmu” („Tähtede seis on selline, komissar Palmu”, tlk Mari Vaba). Raamatut „Kuka murhasi rouva Skrofin?” on tõlgitud kahel korral. See on sama pealkirja all ilmunud 1940. aastal August Hanko ning 1994. aastal Ants Paikre tõlkes. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018)

Lisaks on eesti keeles ilmunud **Matti Yrjänä Joensuu** Harjunpää-raamatuid, **Mauri Sariola** kohturomaaniks nimetatud „Lavean tien laki” („Laia tee seadus”) ja **Eeva Tenhunen** „Mustat kalat” („Mustad kalad”). (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018)

Uurisin lähemalt ka krimikirjanduse tõlkevõistlusele järgnenud aastate (2005–2017) statistikat eesti keeles ilmunud tõlketeoste kohta. Põhiliselt on krimikirjandusest tõlgitud nelja autori loomingut:

Reijo Mäki „Hot Dog” (2017), „Indiaanlane” (2015), „Šerif” (2014), „Kolme jalaga mees” (2012), „Aprillitüdrukud” (2009), „Hard Luck Cafe” (2007), „Kollane lesk” (2006), „Kolmeteistkümnnes öö” (2005), tõlkija Katrin Ringevel;

Leena Lehtolainen „Kiusatute kaitsja” (2017), „Minu esimene mõrv” (2016), tõlkija Triin Aimla-Laid; „Varastatud elu” (2006), tõlkija Annus Raud; „Uskusid juba – on meelest läinud” (2006), tõlkija Anne Kütt;

Ilkka Remes „Piraadid” (2008), tõlkija Meelik Mallene; „Ürgöö” (2007), tõlkija Kalle Kurg;

Matti Rönkä „Hea vend, halb vend” (2012), tõlkija Triin Aimla-Laid; „Mõrtsuka näoga mees” (2011), tõlkija Anu Väli. (Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018)

3. Ilukirjandusliku teksti tõlkimine

Järgnevas peatükis lähenen tõlkimisele teoreetilisest aspektist, tuginedes peamiselt kahele allikale – Riitta Oittineni ja Pirjo Mäkineni „Alussa oli käännös” ning Rune Ingo teostele „Lähtökielestä kohdekieleen” ja „Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta”. Vaatlen, mis on hea tõlke eeldused, ja kirjeldan tõlkeprotsessi.

3.1. Mis on tõlge?

Tõlge on inimeste suhtlemine, mis toimub kas kõne või kirjaliku teksti vahendusel. (Oittinen, Mäkinen 2003: 13) Tihti räägitakse originaalteksti keelelistest ja sisulistest väärtustest, mis on tõlkes kaduma läinud. Artiklis „Kääntäjä yhteiskunnan ytimessä” ütleb Tarja Teva, et võõrkeelt osatakse harva emakeelega võrdsel tasemel. Emakeeles saadud lugemiskogemus on aga reeglina rikkam kui võõrkeeles lugemine. (Teva 2003: 26–27)

Tõlkimise kaudu saame mõjutusi mujalt maailmast – tõlkekirjanduse vahendusel puutume kokku teiste maade ja rahvastega. Tõlkimine mõjutab iga üksiku teose positsiooni: tõlgitud teosest saab maailmakirjandus. (Oittinen, Mäkinen 2003: 12)

Tõlge sünnib alati mingis olukorras. Tekstid pole kunagi suletud ega lõplikud süsteemid, vaid on alati avatud uutele tõlgendustele. Tõlkimine on seega subjektiivne sündmus ning tõlkevastete otsimisel pole peaaegu kunagi üht ainuõiget varianti, vaid esineb ka teisi tõlgendusvõimalusi. Lõpptulemust mõjutavad tõlkija, tema teadmised ja maailmapilt. (Oittinen, Mäkinen 2003: 13–14)

3.2. Tõlkija mõjutajad

Tõlkija mõjutab oma tekstidega ühiskonda ja keele arengut, kuna tõlgete kaudu saame mõjutusi mujalt maailmast. Seetõttu peab tõlkija meeles pidama eetilisi põhimõtteid, moraalinorme ja eelkõige vastutust, mis kaasneb tõlgitud tekstide avaldamisega.

(Oittinen, Mäkinen 2003: 12) Suurimaid tunnustusi tõlkijale on see, kui tema tööst ei räägita – järelikult ei jäänud midagi silma riivama (Oittinen, Mäkinen 2003: 16).

Tõlkijat mõjutavad näiteks aeg, asukoht, ühiskond, kultuur jmt (Oittinen, Mäkinen 2003: 15). Lisaks kultuurile esindab tõlkija ka aega, milles ta eksisteerib. (Oittinen, Mäkinen 2003: 14) Tõlkija peab alati arvestama kultuurierinevuste, olukorrale vastava keelekasutuse, teksti kasutamise eesmärgi, teksti tellija ootuste ning tekstiliigi eripäradega. (Oittinen, Mäkinen 2003: 15)

Üheks oluliseks etapiks tõlkeprotsessis on lähteteksti analüüs, mis toimub enne tõlkima asumist. Suure osa sellest moodustab lugeja ootustega arvestamine. (Oittinen, Mäkinen 2003: 13) Seega on tõlkija, eriti aga ilukirjandusliku teksti tõlkija ees raske ülesanne – näha ette lugeja ootusi ning püüda nendega ka arvestada.

Artiklis „Tõlkija ülesanne” ütleb Walter Benjamin, et tõlkija ülesanne erineb selgelt kirjaniku omast, ning arvab, et see „seisneb tõlkekeele intentsiooni leidmises, millest lähtuvalt kutsutakse keeles esile originaali kaja. See ongi tõlget kirjandusteosest täielikult eristav tunnus, sest kirjandusteose intentsioon ei ole kunagi suunatud keelele kui sellisele, selle totaalsusele, vaid üksnes ja vahetult teatavatele keelelistele sisuseostele” (Benjamin 2000: 101–102).

3.3. Hea tõlkija omadused

Parim tõlge sünnib alati võõrkeelest emakeelde tõlkides, oletab Rune Ingo raamatus „Lähtökielestä kohdekieleen”. Ta lisab, et ideaalilähedane tõlge võiks sündida tingimusel, kui täielikult kakskeelne inimene tõlgib ühest emakeele tasemel omandatud keelest teise. Tõlke õnnestumise tõenäosus oleks sellisel juhul suurem, kuid mitte igal kakskeelsel inimesel ei ole eeldusi saada suurepäraseks tõlkijaks. (Ingo 1990: 25)

Heal tõlkijal peab lisaks keelest arusaamisele olema ka muid omadusi:

- **Keskmisest parem keeleoskus (nii lähte- kui sihtkeele oskus) ning kindel stiilitaju.** Eeldatakse, et tõlkija valdab hästi lähtekeelt, kuigi lähtekeele oskus võib olla veidi passiivsem kui sihtkeele oma. Lisaks peab tõlkijal olema hea analüüsivõime ja tundlik stiilivaist. Sihtkeele osas kehtib nõue, et tõlkija valitseks hästi keele struktuuri ning et tema keelevõime oleks aktiivne ja loov.

- **Terminoloogia põhialustega kursis olemine ning abivahendite** (sõnaraamatute, erialasõnastike, keelekorraldusväljaannete, tekstikorpuste jmt) **kasutamise oskus.**
- **Üldine haritus ning entsüklopeedilised teadmised tõlgitava teksti valdkonnast.** Tõlkija peab olema valmis oma teadmisi täiendama. Tõlkimine on pidev probleemidele lahenduste otsimine. Tavaliselt keskendutaksegi ühele kindlale valdkonnale, kuna see tagab tõlkijale paremad taustteadmised ning kokkuvõttes parema kvaliteediga tõlke. Lisaks sellele on oluline tunda nii oma- kui võõrkeelset kultuuri- ja ühiskonna tausta.
- **Hea kirjutamisoskus ning (ilu)kirjanduse tundmine.** See puudutab rohkem ilukirjanduse tõlkijaid, eriti aga luuletõlkijaid, kes saavad autorilt üle võtta ainult mõtted, keeleline vorm tuleb neil aga endal luua. Siinkohal on oluline tabada originaalteksti stiili.
- **Sõltumatus, hoolikus ja täpsus.** Tõlkija peab tegema oma otsused ise ning vastutab nende eest nii autori, lugejate kui töö tellija ees. Tõlge peab olema veatu.
- **Erapooletu suhtumine teksti.** Tõlkija ei või lisada teksti subjektiivseid arvamusi, eriti poliitikat, ühiskonda, usku ja ajalugu käsitlevates tekstides.
- **Loov kujutlusvõime ning eelarvamuste vaba suhtumine tõlgitavasse teksti.** Tõlkija peab suutma väljuda tekstitasandilt, et tekiks uued ideevälgatused, lahendused ja otsused. (Ingo 1990: 29–33; Ingo 1980: 9–11)

3.4. Tõlkeprotsess

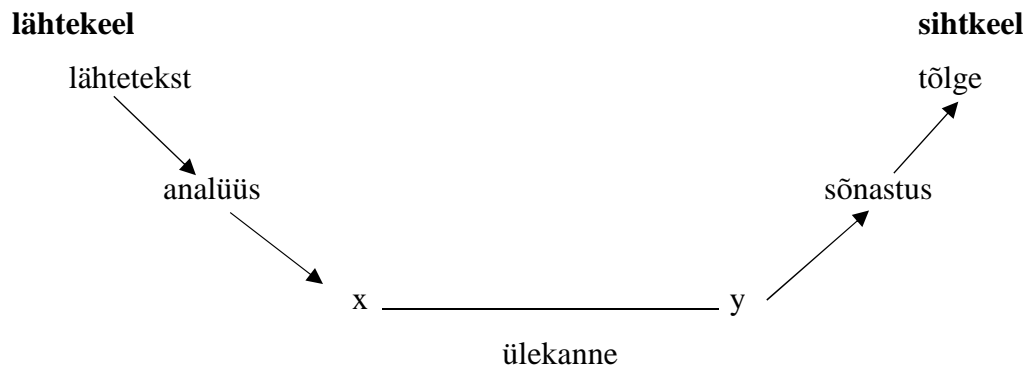
Tõlkeprotsess on tõlkija peas toimuv mitmejärguline tegevus, mis koosneb tõlkevastete otsimisest ja valimisest. Tõlkija tegutseb tõlkeprotsessis osalt teadlikult ja mingil määral alateadlikult. Ta analüüsib ja tõlgendab lähteteksti ja selle lähtekultuuri kuuluvaid elemente ning selgitab välja läheteksti ja tõlke funktsioonid. Valib tõlkestrateegia, tegutseb lähtekeele ja -kultuuri ning sihtkeele ja -kultuuri vahel, kasutades erinevaid tõlkimismeetodeid, ning kindlustab lõpliku tõlke kasutusele võtmise vastaval otstarbel.

Järgnev ülevaade tõlkeprotsessi erinevatest etappidest toetub Rune Ingo raamatule „Lähtökielestä kohdekieleen”.

Ingo jagab tõlkeprotsessi kolmeks etapiks:

- 1) analüüs,

- 2) ülekanne,
- 3) ümberstruktureerimine/sõnastamine (Ingo 1990: 108).

Joonis 1. Tõlkeprotsess (Ingo 1990: 108)

Neist kolmest kõige raskemini kirjeldatav on ülekanne etapp, mille vältel tõlkija viib informatsiooni üle ühest keelesüsteemist teise. Seetõttu jagatakse tõlkeprotsess tihti peale kaheks – analüüsi- ja sünteesietapiks. Sellest hoolimata on oluline käsitleda ülekanne siiski iseseisva tõlkeprotsessi osana. Kuigi teoorias järgnevad need kolm tõlkeprotsessi etappi – analüüs, ülekanne ja sõnastus – üksteisele kronoloogilises järjekorras üsna sujuvalt, võib praktikas tõlkija seda vastavalt vajadusele muuta. (Ingo 1990: 108–109)

3.4.1. Analüüsietapp

Lähteteksti täpne analüüs on tõlke õnnestumise alus. Detailne analüüs aitab leida ülekanne faasis semantiliselt täpseid tähendusvasteid, teisalt on sellest abi ka teksti sõnastamise etapis, näiteks õige stiili leidmisel. Põhjaliku analüüsi saavutamiseks tuleks uurida lähteteksti erinevatest vaatenurkadest. (Ingo 1990: 110)

Analüüs jaguneb omakorda:

- a) esialgne tekstianalüüs,
- b) grammatiline analüüs,
- c) semantiline analüüs,
- d) stiilianalüüs,

e) pragmaatiline analüüs. (Ingo 1990: 110–187)

Esialgne tekstianalüüs. Tõlkeprotsessi esimeses faasis tutvub tõlkija põhjalikult lähtetekstiga. Igal keeleteksti kasutajal on oma stiil, lemmikväljendid ja kirjutamismaneer. Tõlkija ei saa aga jääda oma idiolekti juurde, vaid peab oma keeleteksti kasutuses muganduma vastavalt olukorrale ning see protsess algab lähteteksti tähelepanelikul lugemisel. Tõlkijalt oodatakse, et sihtkeelne tekst on nii vormilt kui sisult lähteteksti autori jaoks usutav, tõlkija ei saa lubada endale isiklikke tõlgendusi. (Ingo 1990: 110–111)

Grammatiline analüüs. Grammatilise analüüsi eesmärgiks on identifitseerida lähteteksti moodustajad ja selgitada välja nende suhted. Teksti moodustajate kindlaks tegemine kuni kõige väiksemate osade morfeemideni välja on hoolika tõlketöö eeldus. Lihtsamal vormil võib grammatiline analüüs sarnaneda traditsioonilise lauseliigendusega, mille käigus tähistatakse subjekt, predikaat, objekt, atribuudid, adverbialid jne ning jõutakse selgusele, milline sõna laiendab millist. Isegi nii lihtne käsitus aitab tõlkijal vältida tõlget, kus näiteks lähteteksti laiend liidetakse sihtkeeles valele peasõnale. (Ingo 1990: 111–112)

Semantiline analüüs. Tähestust kannavad laused ja tekstid üldiselt ennekõike väljendid, sõnad ja morfeemid. Tähestuste üksikasjalik selgitamine ning nende ülekandmine lähtekeelest sihtkeelde on tõlkija jaoks eriti oluline tööfaas, kuna alles pärast semantilist analüüsi selgub, millele tuleb hakata otsima tõlkevasteid. (Ingo 1990: 141–142)

Sõnatähestuste puhul eristatakse kaht põhielementi:

- 1) denotatsiooni,
- 2) konnotatsiooni (Ingo 1990: 143).

Denotatiivne tähestus on sõnaraamatutähestus. Konnotatiivne tähestus ehk konnotatsioon on lisatähestus, mille iga keeletarvitaja seob sõnaga oma subjektiivsete kogemuste alusel (EKK 2000: 513). Täpsust taotlev tõlkija peab arvestama mõlema elemendiga.

Stiilianalüüs. Stiilianalüüsi ei saa täielikult eristada teistest analüüsietappidest, sest see kasutab tegelikult kõigi nende tulemusi. Tõlketoorias peetakse oluliseks ennekõike õige tähestuse ülekandmist ühest keelest teise. Vormi ja stiili säilitamine ei ole enam

kesksel kohal nagu varem. Asjakohase stiili edastamisel mängib otsustavat rolli teksti liik, kuna näiteks ilukirjandusliku teksti puhul on originaalstiili säilitamine jätkuvalt olulise tähtsusega. Tõlkija stiilivalikuid mõjub seega põhiliselt teksti kasutuseesmärk. (Ingo 1990: 179–181)

Pragmaatiline analüüs. Pragmaatilise analüüsi peaeesmärk on tagada tõlketeksti toimimine teises keele- ja kultuurikeskkonnas. Tõlkijal tuleb kaaluda ja ühtlustada keelelis-konventsionaalseid ning kultuurierinevusi. (Ingo 1990: 187)

3.4.2. Ülekandeetapp

Tõlkeprotsessi teises etapis toimub eelnevalt analüüsitud tekstimaterjali ülekanne lähtekeelest sihtkeelde. Selle etapi tulemuseks ei pruugi olla veel kirjutatud tekst. Teksti sünd kuulub peamiselt sõnastusetappi. (Ingo 1990: 195)

3.4.3. Ümberstruktureerimine ehk sõnastusetapp

Tõlkeprotsessi viimases etapis saab tõlgitav tekst lõpliku ja konkreetse vormi. Ülekandeetapi käigus sündinud semantiliselt täpsed toortõlked vormitakse sujuvaks ja idiomaatiliseks sihtkeelseks tekstiks, mis vastab ka stiililt maksimaalselt originaaltekstile. (Ingo 1990: 250–251)

3.5. Ilukirjandusliku tõlke eripärad

Ilukirjandusliku teksti tõlkimisel kehtivad veidi teistsugused põhimõtted kui muude tekstide tõlkimisel, sest nende puhul on esteetilistel väärtustel sama suur tähtsus kui teksti sisul. Ilukirjanduslik tõlge peab olema idiomaatiline ja varjundirikas, rõhutab Inkeri Vehmas-Lehto artiklis „Kääntäjän työ”. (Vehmas-Lehto 2003: 38)

Mitmetasandiline keelekasutus on ilukirjanduse tõlkijale tõeliseks väljakutseks. Tõlkija peab tihti tõdema, et sihtkeeles jääb vajaka väljendusvahenditest. (Ingo 1980: 17) Ilukirjandusliku teksti puhul kehtib ka põhimõte, et „algteksti täpsed tähendused ei olegi nii olulised kui nende tekstitruu ja lugejale arusaadav edasiandmine”, toob Riho

Grünthal välja artiklis „Eesti-soome tõlgete põhiprobleeme ja salakarisid” (Grünthal 1998: 14).

Ilukirjanduslikus tekstis valmistavad harilikult raskusi semantilised erijuhud – tähendusülekanded, sõnamängud, kujundlikud väljendid, aga ka näiteks vanasõnad ja kõnekäänud. Keeruliseks võib osutuda ka võõrkeele onomatopoeetiliste sõnade õige tajumine ja edasiandmine sihtkeelses tekstis ning keele varieerumine – kõnekeel, släng ja murdelisus. (Vehmas-Lehto 2003: 38) Nimetatud keelevahendite abil on algupärase teksti autor püüdnud muuta teksti ehedamaks (Ingo 1980: 18).

Murdeteksti tõlkimist on püütud lahendada mitmeti. Üks võimalus on panna tekst ümber mõnda sihtkeelsesse murdesse. (Ingo 1980: 18) See ei pruugi alati olla parim lahendus, kuna lähte- ja sihtkeele vastavatel murretel võib olla täiesti erinev sotsiaalne, etnograafiline ja topograafiline taust, millest tulenevalt võib tekkida stiililine ebakõla. Selle asemel on kasutatud teise võimalusena ka rahvalikku, kohati lausa brutaalset keelekasutust, mis võiks algupärast stiili korvata. (Ingo 1980: 20)

4. Soome kriminaalkirjanduse eestindamine tõlkevõistluse näitel

Soome Instituudi 2003. aasta krimikirjanduse tõlkevõistluse võitis Jüri Valge. Võitlusele esitati kokku 58 võistlustööd 43 tõlkijalt. (EP 2003) Selle peatüki kirjutamisel olen kasutanud uurimislikku materjali – võistlusel osalenud tõlkijate ankeedivastuseid ning žüriiliikmete ja kirjanikega tehtud intervjuusid. Analüüsin saadud info põhjal tõlkeprotsessi iseärasusi ja kõrvutan harrastustõlkijate nägemusi elukutseliste tõlkijate omaga.

4.1. Tõlkevõistlusele valitud tekstid ja autorid

Tõlkimiseks pakuti autorite valikul neli kriminaalnoveelli – Leena Lehtolaineni „Ruma juttu” ja „Varastettu elämä” kogumikust „Sukkanauhatyttö ja muita kertomuksia” (Tammi 2001) ning Reijo Mäki „Pudotuspeli” ja „Vierailu vedenjakajalle” kogumikust „Aito turkki: juttuja” (Otava 2001). Järgnevalt tutvustan neid tekste lähemalt.

4.1.1. Leena Lehtolaineni jutukogumik „Sukkanauhatyttö ja muita kertomuksia”

Leena Lehtolaineni novellide põhiliinideks on inimsuhted ja ühiskonnakriitika. (Lehtolainen, Leena) Autor on kogunud sellesse kogumikku varem ajalehtedes ilmunud lühijutte ja seni ilmunuta novelle, millest kolm on kirjutatud algselt järjejutuna (Uusimaa, Dekkarinetti). Üheteistkümnest jutustusest viie peategelaseks on naispolitseinik Maria Kallio. Kolmes kriminaalloos tegutsevad Hämeenlinna kriminaalkomissar Laura Sarkkinen ja Mikkeli konstaabel Anna Harmaja (Lehtolainen, Leena).

„Ruma juttu” räägib Leena Lehtolaineni tuntuima tegelase Maria Kallio politseikooli õpingute algusajast. „Varastettu elämä” näol ei ole aga tegu tüüpilise kriminaallooga.

Töötust noormehest jutustav traagilise lõpuga lugu keskendub rohkem valusatele ühiskondlikele probleemidele. (Lehtolainen, Leena; Uusimaa, Dekkarinetti)

Sari Pelttari-Heikka ütleb kogumikku „Sukkanauhatyttö ja muita kertomuksia” käsitlevas arvustuses „Rikoksia pätkittäin”, et Lehtolainen tuleb toime nii lühivormi kui pikemate kirjutistega, hoides lugeja pinget üleval teose viimaste lehekülgedeni. Ta lisab, et järjejutud ja novellid on kriminaalromaanidega võrreldes omaette žanr, kuna neis ei ole lugejal võimalik peategelasega nii põhjalikult tutvuda kui näiteks romaanis. (Pelttari-Heikka 2001)

Leena Lehtolainen on valinud tõlkevõistluse tekste oskuslikult, kuna kummagi loo lugemine ei nõua eelteadmisi autori varasema loomingu kohta. Nii „Varastettu elämä” kui „Ruma juttu” on loetavad eraldiseisvate juttudena, ütleb Suvi Ahola arvustuses „Maria Kallio peruskoulussa” (Ahola 2001) Lehtolaineni tekstide keel on ladus ja rikkalik. Kõnekeelsust ja slängi kohtab rohkem novellis „Varastettu elämä”.

4.1.2. Reijo Mäki jutukogumik „Aito turkki: juttuja”

Reijo Mäki loomingust tõlgiti võistlusel novelle „Pudotuspeli” ja „Vierailu vedenjakajalle”. Kogumik „Aito turkki: juttuja” sisaldab 12 varem ajalehtedes ilmunud lühikest kriminaaljuttu (Loivamaa 2003: 191). Novellide keskseks tegelaseks on eradetektiiv Jussi Vares, kuid leidub ka teisi tegelasi, nt müstilistesse seiklustesse sattuv kirjanike paar põnevusloos „Vierailu vedenjakajalle”. (Uusimaa, Dekkarinetti)

Mäki tekstide miljöö on ehtne. Tema tegevuspaigad, eriti kõrtsid, on reeglina päriselt olemas. „Vierailu vedenjakajalle” taustast kõneldes viitab Reijo Mäki autobiograafilistele sündmustele. (intervjuu RM 2005) Mäki tekstide puhul torkavad silma keelemängud, kohati vanamoelised ütlemsed ning omapärane huumor ja tekstirütm.

4.1.3. Lehtolainen vs. Mäki

Käsitlen lähemalt kahe enim eesti keelde tõlgitud soome kriminaalkirjaniku – Leena Lehtolaineni ja Reijo Mäki – loomingut.

Leena Lehtolainen on pärit Ida-Soomest. Teda nimetatakse kirjanduse uurijaks, kriitikuks ja kolumnistik, kuna kirjanikutöö kõrval osaleb ta aktiivselt kirjanduselus. (Uusimaa, Dekkarinetti) Kirjanduse uurijana on Lehtolainen 1995. aastal Helsingi Ülikoolis kirjutanud litsentsiaaditöö „Vanhaa, uutta, lainattua ja sinistä: geneerinen repertuaari ja intertekstuaalisuus Eeva Tenhusen teoksissa Mustat kalat, Nuku hyvin, Punahilkka ja Kuolema sukupuussa.” (Helsingin yliopisto, Helsinki 1995) (Lehtolainen, Leena)

Lehtolainen on osalenud arvukatel kirjanduskonverentsidel ja kriminaalkirjanduse üritustel nii Soomes kui välismaal. Ka Eestis toimunud tõlkevõistluse tulemuste väljakuulutamise raames pidas ta Tartu ülikoolis tõlkijatele loengu teemal „Lehtolainen ja Mäki, soome krimikirjanduse feminist ja šovinist?”, milles vaidlustas lugejate seas levivaid arvamusi iseenda ja kirjanik Reijo Mäki kohta. (Soomes Instituut 2003)

Leena Lehtolainen tegi kirjanikudebüüdi 1976. aastal 12-aastasena, kui ilmus tema noorsooromaan „Ja äkkiä toukokuu”. Lehtolaineni esimene kriminaalromaan, „Ensimmäinen murhani”, ilmus 1993. aastal. Pärast seda on Lehtolainen avaldanud igal aastal vähemalt ühe kriminaalromaan, lisaks lühijutte ja artikleid. Teosega „Ensimmäinen murhani” sai alguse raamatusari, mille läbivaks peategelaseks on naisdetektiiv Maria Kallio. Tema raamatute põhjal on valminud ka tv-sarju. (Korolainen 2003: 160)

Leena Lehtolainenit on tunnustatud mitmete kirjanduspreemiatega. 2002. aastal sai Lehtolainen Kirjapöytä-nimelise auhinna kriminaalkirjanduse traditsioonide uuendamise ja oluliste ühiskondlike küsimuste käsitlemise eest. Tunnustati ka tema populaarsust väljaspool Soomet. Tema teoseid on tõlgitud 29 keelde. (Lehtolainen, Leena; Uusimaa, Dekkarinetti)

Leena Lehtolainen on valinud oma põhižanriks kriminaalkirjanduse, kuna peab seda kirjandusvormiks, mille kaudu on võimalik jutustada lugusid, mis käsitlevad elu suurimaid küsimusi – head ja halba, tõde ja õigust ning analüüsida soorolle (intervjuu LL 2005). Erinevalt inglise traditsioonilistest mõistatusromaanidest võib Lehtolaineni arvates krimikirjandusteosesse põimida ka ühiskondlikke teemasid. Ta nimetab kriminaalkirjandust väga laiahaardeliseks žanriks ja võrdleb seda puuga, mille harud arenevad küll erinevatesse suundadesse, kuid oksad puutuvad kohati taas kokku. Maria

Kallio-raamatud on tema sõnul kolme žanri – klassikalise mõistatusromaani, „kõvaks keedetud” kriminulli ja politseiromaani – kooslus, mis pärast sarja kolme esimest teost arenevad politseiromaani suunas. Teost „Tappava säde” nimetab autor aga psühholoogiliseks kriminulliks ja armastusromaaniks. (Turu ülikool)

Oma raamatute põhilähtekohaks peab Lehtolainen aga realistlikkust, olgugi et süžee näol on tegu väljamõeldisega (Boberg 2000). Hilisemas loomingus liigub autor kriminaalkirjandusest traditsioonilise romaanikirjanduse suunas ning tema arengut hinnatakse.

Leena Lehtolaineni loomingust rääkides kasutatakse tihti määratlust *feministlik kriminaalkirjandus* (*feministinen rikoskirjallisuus*). Feminism tähendab Lehtolaineni jaoks võrdõiguslikkust, demokraatiat ja ühiskonna polüfoonilisust. Need väärtused puudutavad Lehtolaineni arvates sama palju nii mehi kui naisi. Feminismi abil võidakse esile tõsta marginaalseid asju ning ka seda, et naised ei ole alati ohvrid ja mehed kaabakad, vaid et mõlema soo esindajate hulgas leidub erinevaid variante. Oma eeskujudena selles žanris nimetab ta Sara Paretskyt ja Marcia Mullerit. (Turu ülikool)

Henna Tenkanen käsitleb oma essees „Dekkarin rajat liikkeessä Leena Lehtolaisen teoksissa „Ensimmäinen murhani” ja „Luminainen”” põhjalikult Lehtolaineni loomingu žanrikuuluvust ja teemasid. Ka Tenkanen on Lehtolaineni loomingu kohta välja toonud krimikirjanduse žanri eri suundade ühendamise ja feministliku ainese. Tema sõnul uuendab Lehtolainen oma teoste suhtumisega süülisusse kogu kriminaalkirjanduse traditsiooni, mille kohaselt juureldakse teoses feministlikule kirjandusele omaselt sündmuste ühiskondlike põhjuste üle. Tenkanen on arvamusel, et tihti vormilistelt põhimõtetelt jäigaks peetud kriminaalkirjanduse žanr muutub Lehtolaineni loomingus mitmel moel. Lehtolaineni teostes selgelt esinevatest krimikirjanduse tunnusjoontest hoolimata võib tema loomingut nimetada lugudeks, mis jutustavad inimestest ja 1990ndate Soomest. (Tenkanen 1997)

Reijo Mäki on Pohjois-Satakunnast pärit vabakutseline kirjanik. 1985. aastal ilmus tema esikteos „Enkelipöytä”. Seejärel on Mäki jätkanud kriminaalromaani žanriliini, kirjutades lisaks romaanidele ka ajalehtedele novelle. Ta on avaldanud oma karjääri jooksul üle 30 põnevusraamatu. Suurema osa Mäki loomingust moodustab Jussi Vares-raamatusari. (Otava 2018)

Turust pärit eradetektiiv Vares on tuntuim Reijo Mäki raamatukangelane, kelle suu läbi peegeldab autor oma ettekujutust kunstist, naistest ja elust üldiselt, üritamata olla seejuures poliitiliselt korrektne. Jussi Vares on vastuoluline tegelane, keda armastatakse, kuid kelles on samas ka antikangelase jooni. (Pitkonen 2002) Vares on paljude keskealiste meeste silmis vabaduse sümbol. Jussi Varesse tegelaskuju on jõudnud ka Soome kinolinale – raamatu „Keltainen leski” põhjal valmis 2004. aastal esimene Varesse mängufilm. (Otava 2018)

Reijo Mäkit võib mõnes mõttes nimetada soome kriminaalkirjanduse revolutsionääriks, teda on süüdistatud isegi rassismis. Ühes intervjuus on ta seda kommenteerinud: „En halua olla poliittisesti korrekti enkä halua, että kukaan tulee määräämään, mistä saa kirjoittaa ja mistä ei. Poliittinen korrektius on kulttuurifasismin ilmentymä ..” (Alftan 2000). Mäki tekste ilmestavad omapärane mehine huumor ja huvitavad keelekujundid. (Pitkonen 2002, Karonen 2003: 190) Tema läänesoomelik arusaamine huumorist võib jääda mõistatuseks isegi idasoomlasele.

Mäki teoste keskne märksõna on ühiskonnakriitilisus. Ta arutleb ühiskonna psüühilise ja sotsiaalse allakäigu üle ning otsib moraalseid väärtusi (Karonen 2003: 191). Mäki asetab oma loominguga „kõvaks keedetud” linnakriminallide (*kovaksi keitetty kaupunkidekkari*) hulka. (Pitkonen 2002) Klassikaliste detektiivilugude kirjutamine teda ei huvita (intervjuu RM 2005). Reijo Mäki teoste temaatikat on mõneti mõjutanud ka tema haridustaust. Raha ja pangandusmaailma teemadega seostuvad otseselt näiteks teosed „Rahan kääntöpiiri” (1994) ja „Satakieli lauloi yöllä” (1987), kus ta käsitleb muu hulgas majanduskriisi aastaid, rahapesu, pettuseid jmt. (Pitkonen 2002)

4.2. Probleemseid tõlkesituatsioone võistlustöös

Uurisin tõlkevõistlusel osalenud tõlkijatelt ilukirjandusliku teksti tõlkimise raskuste kohta ning palusin välja tuua probleeme valmistanud tõlkesituatsioone. Peamise raskusena nimetati autori mõtte õiget edasi andmist. Ühelt poolt on olulised täpsus ja detailid, teisalt tervikmõte. Väljakutsena nimetati ka head eesti keele oskust ja teksti stiili tajumist. Probleemseks osutusid ka kultuurisidused (nt kohanime humoorikad mugandused, võrdlused mõne Eesti lugeja jaoks tundmatu tegelasega jne), samuti slängi

ja murdekeele vahendamine. Samas pidasid tõlkijad nimetatud tõlkeolukordade lahendamist võistluse huvitavamaks pooleks.

Leena Lehtolaineni tekste peeti latusalt loetavaks, mistõttu oli neid tõlkijate sõnul suhteliselt lihtne tõlkida. Probleemidena nimetati:

- sisu seisukohalt olulised metafoorsed kohanimed,
nt *Leskenhovi, Leskenloukku, Vammala*;
- politseiterminoloogia, asutuste ja ametinimetused,
nt *poliisihallinto, oikeusturva, souluttautuminen, poliisikokelas, ketteryys, kuntotesti*;
- ilukirjanduslikud väljendid,
nt *voi hellanlettas, jätka on jo päässyt iholle*;
- Helsingi piirkonna släng ja kohanimed,
nt *Sörkka, mulkvist, sossu*.

Reijo Mäki tekstide puhul toodi välja:

- kultuurisidused, Soome (eriti Turu) eluolu ja paikade tundmine,
nt *jaloviina, pyttipannu, föri, Valintatalo, jortani, Port*;
- lühendid,
nt *TPS* (Turun Palloseura), *TYKS* (Turun yliopistollinen keskussairaala);
- ilukirjanduslikud väljendid,
nt *kupittaa kamaa*, Ja loppu onkin pelkkää nyyrikkiä!, Taisi mennä koko yö rakettihommissa?.

4.2.1. Keelesugulus tõlke mõjutajana

Ankeetküsimustikus palusin tõlkijatel võrrelda soome keelest tõlkimist inglise keelest eesti keelde tõlkimisega. Näiteks toodi välja asjaolu, et lähisugulaskeeltest tõlkimisel ollakse liiga tugevasti lähteteksti kammitsais, kasutades isegi samatüvelisi sõnu. Eksitussõnad võivad probleeme tekitada peamiselt vaid neile tõlkijaile, kes ei valda keelt piisaval tasemel. See võib probleemiks osutuda eriti siis, kui tõlkija on pikalt viibinud sihtkeele keskkonnast eemal ning keeled kipuvad segunema ja piirid hägustuma. Hea tõlke aluseks on sihtkeele oskuslik valdamine.

Osal tõlkijatest puudus inglise keelest tõlkimise kogemus. Soome keele puhul mainiti ka lähedast mõttelaadi ning tihedamaid keelekontakte. Kolm tõlkijat olid arvamusel, et soome-eesti tõlkimine ei erine millegi poolest inglise keelest tõlkimisest, kuna üldised põhimõtted on samad ning iga keele puhul võib tõlkimisel probleeme tekkida. Olulisim on emakeel ja selle vahendid ning kui tõlkija valdab võõrkeelt piisavalt hästi, siis ei mängi keelesugulus eriti suurt rolli.

Keelesugulus ja geograafiline lähedus on tegurid, mis mõjutavad eesti-soome tõlkimist (Grünthal 1998: 13). Tõenäoliselt on eesti-soome tõlkimises valitsevate ohtude puhul räägitud kõige rohkem leksikoloogilistest eksimisvõimalustest – peamiselt eksitussõnadest, mis võivad omakorda muuta teksti sisu puudulikuks, näiteks konteksti või kultuuriallusioonide osas. (Grünthal 1998: 16–17) Lisaks leksikoloogiale võib keelesugulusest tingituna eksimusi ette tulla ka morfoloogias ja süntaksis. (Grünthal 1998: 19–26)

Riho Grünthal ütleb artiklis „Eesti-soome tõlgete põhiprobleeme ja salakarisid”: „Keelte sugulusest tuleneb, et sõnavara, morfoloogia, sisuliselt kogu grammatika põhistruktuur toetub samadele elementidele, mis on äratuntavad nii ühes kui ka teises keeles. Nii võib aga tõlgetesse poetuda lähteteksti omadusi, mis küll vormiliselt sobituvad tulemkeele grammatika reeglitega, kuid pole tekstuaalselt õiged või vähemalt mitte täpsed tõlkevasted” (Grünthal 1998: 18–19). Seetõttu võib keelte lähisugulus osutada tõlkimisel pigem pidurdavaks kui soodustavaks teguriks.

4.2.2. Sarnase grammatilise vormi kasutamine ja otsetõlked

Lähisugulaskeeltest tõlkimisel võib sageli tekkida küsimus, kas võtta sihtkeelde üle lähtekeele grammatiline vorm või mitte. (Ingo 1990: 261). Sellisel puhul üritatakse säilitada algteksti grammatilisi kategooriad, asendades need tõlkes üksüheselt, nt verb verbiga ja substantiiv substantiiviga (Ingo 1990: 261, Grünthal 1998: 14).

Sama printsiip kehtib ka semantiliste erijuhtude, nagu metafooride, idioomide jm kujundlike väljendite puhul (Ingo 1990: 261). Sarnaseid tendentse võib märgata ka eesti-soome tõlgetes, kuna „keelte lähedane sugulus pakub hõlpsa võimaluse tugineda formaalselt naaberkeele struktuurile” (Grünthal 1998: 14–15).

Viimasel ajal on tõlkimisel püütud siiski rohkem silmas pidada tekstide dünaamilisust ja sihtkeelelist vastavust, mille kohaselt on tõlke eesmärk luua idiomaatilist emakeelset teksti, mitte „tõlkekeelt”. Tõlkijal tuleb lähtekeele sõnale või väljendile leida täpne ja samas loomulik vaste, mis sobib nii sihtkeelde kui -kultuuri. (Ingo 1990: 261–262)

Samasuguseid probleeme oli märgata ka tõlkevõistlusel osalenute töödes. Leidus võistlustöid, kus kogu tekst oli otsetõlkeid ja soomepärasusi täis. Sama probleemi töid tööde tasemest rääkides välja ka võistluse žüriiliikmed (intervjuu TS 2005).

4.2.3. Pragmaatilised erijuhud, kultuurisidusus

Hea tõlke eelduseks on lähtekeele tundmine, kuid sama olulised on ka sihtkeele valdamine ja stiilitunnetus. Keeleoskuse kõrval mängivad tõlkimise puhul suurt rolli ka keelevälised teadmised – kultuurinüansside ja ühiskonna tundmine, mida võib tõlkevõistluse žüriisse kuulunud Mart Velskri väljendit kasutades nimetada *kultuurisidususeks*. Velskri sõnul oligi just kultuurisidusus paljude tõlkevõistlusel osalejate jaoks suur komistuskivi. (intervjuu MV 2005)

Tõlkeprotsessi pragmaatilise analüüsi etapis puutub tõlkija kokku lähteteksti osadega, mis tõlgituna ei pruugi sihtkeeles hästi töötada. Seetõttu tuleb ülekande etapis sobitada need tekstiosad uue kultuuri- ja keelekeskkonnaga. Sellele probleemile on erinevaid lahendusi, millest tõlkija peab valima sobivaima, arvestades seejuures peamiselt teksti funktsiooniga. Informatiivne tekst eeldab täpsust kõikides nüanssides, ilukirjandusliku teksti puhul on võimalusi rohkem. (Ingo 1990: 237) Eesmärk on vahendada sihtkeelsele lugejale seda, mida kogeb ka lähtekeelne lugeja originaalteksti lugedes.

Tõlkijal peab otsustama, kas tekstiosa töötab sihtkeeles samal kujul nagu lähtekeeles või tuleks lisada selgitav märkus. Teine võimalus on asendada see hoopis mõne muu sisult sarnase tähendusega variandiga, mis on sihtkeelse teksti lugejale tuttavam. Tõlkija võib probleemse koha tõlkest ka välja jätta, kui ta leiab, et see teksti väärtust ei vähenda.

Võistlustöös olid tõlkijad sellele probleemile lahendusi otsides kasutanud erinevaid võimalusi. 58 tõlkest 17-s oli lisatud teatud tekstiosadele selgitavaid märkusi

või kommentaare. Kõige rohkem kasutati joonealust viitamist – st tõlkija märkus asetses selgitust vajava tekstiosaga samal leheküljel.

Selgitavate märkuste lisamisel peab tõlkija arvestama ennekõike sellega, kui lähedased on üksteisele lähte- ja sihtkeele kultuuriruumid. Tõlkija peab otsustama, kui tõenäoline on olukord, et keskmine lugeja täiendusi reaalselt ka vajab, sest üldiselt kasutatakse neid vaid äärmistel juhtudel. (Ingo 1990: 238–239)

4.3. Elukutselised ilukirjanduse tõlkijad soome-eesti tõlkeprobleemidest

Võrdlesin n-ö hobitõlkijate arvamusi elukutseliste tõlkijate omaga. Jan Kaus nimetab üheks raskuseks keelestruktuuri, mille all ta ei pea silmas vormilt sarnaseid kuid sisult erinevaid sõnu ja keeleväljendeid, vaid näiteks seda, et soome keeles kasutatakse enneminevikku sagedamini kui eesti keeles või et otsekõnes pöördatakse teise isiku poole ainsuse kolmandas pöördes. (Velsker jt 2015: 20)

Kätlin Kaldmaa toob välja piirkondlikud kõneerinevused ja reksioonide kasutamise. Samas on lauseehituslikust aspektist on võrreldes inglise keelega lihtsam tõlkida soome keelest, kuna lause struktuur võib jääda enam-vähem samaks, sest tõlkimist ei pea alustama lause lõpust. Piret Saluri on arvamusel, et keelesarnasusele lootes võib hoopis tõlkimisel väga alt minna just selle eespool mainitud keelestruktuuri erinevuste tõttu. Eesti keeles tuleks näiteks kasutada rohkem kõrvallauseid ja teistmoodi määruseid. Samuti ei ole soome keele omasõnu tõlkides mõtet eesti keeles vältida võõrsõnu. Probleemiks võib osutuda hoopis mõne keelekihi puudumine lähtekeeles. (Velsker jt 2015: 21–22)

4.4. Lehtolainen ja Mäki tõlkevõistlusest ning keelekasutusest

Nii Leena Lehtolainen kui Reijo Mäki olid arvamusel, et Eestis korraldatud soome kriminaalkirjanduse tõlkevõistlus oli suurepärase idee. (intervjuu LL 2005, intervjuu RM 2005) Lehtolainen avaldas lootust, et soome kirjandust tõlgitaks üha rohkem eesti keelde ja eesti kirjandust soome keelde (intervjuu LL 2005). Reijo Mäki lisas, et kõik vahendid, mille abil ületatakse keelemüüre, on oodatud (intervjuu RM 2005). Järgnev

alapeatükk põhineb Lehtolaineni ja Mäkiga tehtud intervjuudele. Autoritele esitatud küsimused on toodud lisa 3.

Keelekasutusest rääkides ütleb Lehtolainen, et ta üritab olla kirjutades täpne, kuid lubab endale ka uudissõnade kasutamist. Tihti ette tulevate tõlkeprobleemidena nimetab ta näiteks personaalpronoomeneid, mille puhul soome keeles ei ole võimalik nais- ja meessugu eristada, ning sinatamist-teietamist, mida kasutatakse erinevates keeltes erimoodi. Lisaks mainitutele tekitavad alati küsimusi ka kultuuriviited, mille täpseks edasiandmiseks ei piisa üksnes sõnaraamatutarkusest.

Filoloogina üritab Lehtolainen kasutada oma teostes mitmekesist keelt ning peab seda väga oluliseks. Seetõttu leidub tema tekstidest palju sõnamänge, mida on samuti raske, vahel isegi võimatu tõlkida. Lehtolainenil on välja kujunenud oma kirjutamisstiil, mida ta muudab vastavalt raamatutele ja tegelastele vahetades erinevaid keelelisi registreid.

Tekstide murdelisusest rääkides mainib kirjanik oma Ida-Soome päritolu ning leiab, et mingil määral võib tema teostest leida Savo murdekeele rütmi ja sõnu. Lehtolaineni keelekasutusest rääkides tuuakse tihti välja kõnekeelsust, sh slängi, kuid autor ise ütleb, et kasutab seda vaid teksti ilmestamiseks repliikides. Näiteks tõlkevõistlusel eestindatud novellis „Varastettu elämä” püüdis Lehtolainen pääseda verbaalselt noore peategelase Mirko maailma ja kasutada tema sõnu. Lehtolainen lisab selgituseks, et tänapäeva lõunasoome kõnekeel ongi just selline (intervjuu LL 2005).

Reijo Mäki, olles pärit Lääne-Soome, täpsemalt Satakunta murdealalt, on arvamusel, et kohalik murre ei ole tema keelekasutust oluliselt mõjutanud. Pigem kajastub tema tekstides sellele piirkonnale iseloomulik sarkastiline huumorimeel ja maailmanägemus.

Oma kirjanduslikku stiili hinnates leiab Mäki, et tema loomingut mõjutanud ühiskonnakriitiline „kõvaks keedetud” kriminullivorm. Mäki usub, et tema tekste ei ole ilmselt lihtne tõlkida. Raskusi võivad tekitada nii keelemängud, mida ta oma tekstides ohtralt kasutab kui ka omapärane huumor. Kuigi Mäki pooldab oma loomingut jõudmist Soomest kaugemale, leiab ta, et tõlkeprotsessis läheb tema tekstidest siiski alati midagi olulist kaduma – „Siitä olen kuitenkin varma, että tekstini „menettävät” aina jotakin aika olennaista käänkösvaiheessa” (intervjuu RM 2005).

4.5. Tõlkevõistluse järelused

Koostasid tõlkevõistlusele osalenud tõlkijatele ankeetküsitluse saamaks teada nende varasema tõlkekogemuse, võistlusele osalemise põhjuste, tekstivalikute, esile kerkinud tõlkeprobleemide jmt kohta. Ankeet on toodud lisa 1.

Küsitlusele vastas 43 tõlkijast 12 ehk 27,91% osalenutest vanuses 23–77 eluaastat. Neist seitse naist ja viis meest, üks tõlkija jättis oma soo mainimata. Soome keelt on enda sõnul õppinud kaheksa tõlkijat, ülejäänud neli nimetavad end iseõppijaks, elades keelekeskkonnas või vaadates Soome televisiooni. Tõlkijate seas oli nii filolooge, psühholooge, eripedagooge, juriste, füüsikuid kui matemaatikuid.

Tõlkevõistlusele osalemise põhjustena nimetasid mitmed tõlkijad soovi ennast ja oma soome keele oskust proovile panna, saada tagasisidet asjatundjalt ning võrrelda end teiste tõlkijatega. Võistlusele osales palju tarbetekstide tõlkijaid, kes polnud ilukirjandusliku teksti tõlkimist varem proovinud. Tõlkevõistlus pakkus selleks hea võimaluse, kuna valitud tekstid tundusid paljudele osalejatele huvitavad. Mitmed nimetasid tõlkimist pigem oma hobiks.

Varasema tõlkekogemuse kohta uurides selgus, et tõlkijate taust oli ühelt poolt väga erinev, kuid teisalt olid kõik küsitlusele vastanud osalejad tõlkimisega suuremal või väiksemal määral varem kokku puutunud. Kaheteistkümnest tõlkijast viis tõi välja ka ilukirjandusliku teksti tõlkimise kogemuse. Lähtekeeltena nimetati inglise, soome, vene ja ungari keelt.

Tõlkimise kiirust ja kvaliteeti mõjutavad kahtlemata ka abivahendid, mida tõlkija oma töös kasutab. Tõlkimisel kasutati abiks peamiselt erinevaid soome-eesti sõnaraamatuid (sh slängisõnastikke), ÕSi ja Interneti, olulisel kohal olid ka soomlastest tuttavad. Interneti otsinguportaalidest toodi välja Google ja Ihmemaa (www.fi). Üks tõlkijatest oli arvamusel, et sõnatähenduste otsimisel on Internet soome keele puhul tunduvalt abitum kui inglise keele osas. Lisaks sellele kasutati politseitööga seotud ning Eesti ja Soome politseikoolide veebilehekülgi mõistmaks originaaltekstides esinevat politseiterminoloogiat. Tekstides leiduvate kohanimedega välja selgitamiseks kasutati maailma- ja linnakaarte. Soomlasest tuttava, sõbra või kolleegi (sh tuttava politseiniku või eesti keelt oskava soomlase) käest nõu küsimist mõne tundmatu sõna või väljendi

puhul tõi välja viis tõlkijat. Samas selgub küsitlusest ka, et mõningatele tõlkeprobleemidele lahendust otsides ei olnud abi ka soomlasest lugejast, sedavõrd keerulisi nüansse pakkusid Mäki ja Lehtolainen oma tekstides.

Küsitlusele vastanud tõlkijad jäid novellide valikuga üldiselt rahule, sellest annab tunnistust ka võistlusel osalejate suur arv. Küsimustele *Mida tõlkevõistlusel osalemine teile andis? Kas osaleksite uuesti?* sain väga erinevat tagasisidet. Enamus tõlkijaid väärtustasid tõlkevõistluselt saadud ilukirjandusliku teksti tõlkimise kogemust. Samas leiti ka, et võiks korraldada eraldi võistluse algajatele tõlkijatele, kuna tööde tase oli nii erinev.

Tõlkevõistluse žüriisse kuulusid Soome Instituudi kultuurisekretär, kirjanik ja tõlkija Maimu Berg, Tartu ülikooli soome keele lektor Tiina Söderman ning Helsingi ülikooli eesti keele lektor Mart Velsker. (Soome Instituut 2003; VT 2003) Södermani sõnul eristus võidutöö hea soome keele ja ühiskonna tundmise poolest (intervjuu TS 2005).

Peamise probleemina tõi žüriiliige Mart Velsker välja kehva eesti keele stiilitunnetuse, eriti Leena Lehtolaineni tekstide puhul tingituna autori rikkast keelekasutusest. Mõlema autori tekstides leidis ka kultuurisidusust, mille lahendamine tõlkes eeldas keeleväliseid teadmisi. Mäki tekstide tõlkimise muutis Velskri arvates keeruliseks autori irooniline stiil. (intervjuu MV 2005)

Maimu Berg tõi välja, et hea tõlkija saab hakkama erinevate tekstidega. Kriminaalkirjandus on tema sõnul ühelt poolt kirjanduslikult lihtsam žanr, kuid võib teisalt sisaldada palju olmet ja igapäevaelu puudutavaid väljendeid, mida tõlkija ei pruugi teada ning millele sõnaraamatuist abi ei leia. (intervjuu MB 2005)

Kokkuvõte

Soome kirjastuste ja raamatupoodide statistikast nähtub, et kriminaalkirjanduse osakaal on *ca* 25% avaldatud ilukirjandusest. Soome kirjastuste liidu värskeima, 2017. aasta minuteoste statistika järgi 20 ilukirjandusteosest viis on kriminullid. 2017. aasta enim müüdud krimiteos – Ilkka Remese „Vapauden risti” on edetabelis neljandal kohal ning seda on müüdud 52 300 eksemplari. Soome kriminaalkirjandusloo olulisemad autorid on Ilkka Remes, Leena Lehtolainen, Reijo Mäki ja Matti Yrjänä Joensuu.

Soome kriminaalkirjandus on osa krimikultuurist, mille alaliike edendab Soome kriminaalkirjanduse selts. Parimat krimikultuuri tegu tunnustatakse igal aastal Vuoden Johtolanka auhinnaga. Žanri areng on sajandi vältel kujunenud traditsioonilisest mõistatusromaanist kaasaegse linnakriminullini, samuti teemakäsitus on ajas oluliselt muutunud. Klassikalisele kriminullile on omane liigne süžeele keskendumine. Mõjutatuna põhjamaade krimikirjanduse eeskujust on see asendunud ühiskondlike teemade ja multikultuursusega.

Suuresti Soome Kirjanduse Teabekeskuse (FILI) toel on kriminaalkirjandus tõlgete vahendusel jõudnud ka Soomest väljaspoole. Eesti keelde hakati uuemat soome kriminaalkirjandust aktiivsemalt tõlkima alates Soome Instituudi 2003. aasta kriminaalkirjanduse tõlkevõistlusest. Soome Kirjanduse Seltsi tõlkekirjanduse andmebaasi põhjal on 2005–2017 eesti keeles ilmunud 16 soome kriminulli. Enim tõlgitud autor on Reijo Mäki, kelle kaheksa raamatut on eesti keelde tõlkinud Katrin Ringevel.

Käesoleva bakalaureusetöö tarvis kogutud uurimusliku materjali moodustasid eespool nimetatud tõlkevõistluse ankeetküsitlus, millele vastas 43 tõlkijast 12 ehk 27,91% võistlusel osalenud tõlkijatest ning intervjuud kirjanike ja žüriiliikmetega. Tõlkijatele mõeldud ankeetküsitluse võtmeküsimused puudutasid ilukirjandusliku teksti tõlkimise kitsaskohti, soome keelest eesti keelde tõlkimise erisusi ning novellide valikut. Küsitluse tulemusel ilmnes, et tõlkijate põhiprobleemiks oli autori mõtte õige edasi andmine, sihtkeele valdamine ning algteksti stiili tajumine. Võistluse žüriiliikmed

tõid hea soome keele oskamise kõrval hea tõlke õnnestumise eeltingimusena välja ka keeleväliste teadmiste ehk kultuurisidususte mõistmise vajaduse.

Kogutud materjali analüüsidest selgus, et krimikirjandus sisaldab olulist teavet soome ühiskonna ja kultuuri kohta ning annab ehedalt edasi ka erinevaid keeleregistreid. Vastava keelekihi puudumine sihtkeeles osutus kitsaskohaks ka tõlkevõistluse töödes. Raskusi valmistas näiteks linnakriminullides sageli kasutatav Helsingi piirkonna släng.

Soome-eesti tõlkimise eripärasid uurides leidsin, et keelte lähisugulus võib tõlkeprotsessis osutada pigem takistavaks teguriks, kuna tõlkija võib jääda liigselt kinni hoidma lähtekeele struktuurist. Kaldutakse kasutama samatüvelisi sõnu ja sarnast grammatilist vormi, mis omakorda tingib otsetõlke.

Kirjanikud Leena Lehtolainen ja Reijo Mäki olid intervjuudes seda meelt, et tõlkevõistlused edendavad kahe maa kirjandussuhteid ning aitavad kaasa tulevaste tõlgete ilmumisele. Lehtolainen tõi enda teoste tõlkimise raskustena välja mitmekesise keelekasutuse ja kultuuriviited ning Reijo Mäki sarkastilise huumori ja keelemängu. Soome kriminaalkirjanduse näol on tegemist nii mitmetahulise žanriga, et see vääriks kindlasti täpsemat käsitlust.

Kirjandus

Ahola, Suvi 2001. Maria Kallio peruskoulussa. – Helsingin Sanomat 11. aug.

Alftan, Maija 2000. Dekkaristi kaipaa nitistämäänsä rosvoa. – Helsingin Sanomat 4. aug; <https://www.hs.fi/kulttuuri/art-2000003901597.html>. Vaadatud 05.05.2018.

Boberg, Jarmo 2000. Naisten asemassa riittää korjattavaa; <http://www.viestintaliitto.fi/kirjatyo/2000/6/muut/haastattelu.html>. Vaadatud 2003.

EKK = Ereht, Mati, Tiiu Ereht, Kristiina Ross 2000. Eesti keele käsiraamat. Teine, täiendatud trükk. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.

EP 2003 = Krimikirjanduse tõlkevõistluse võitis Jüri Valge. – Eesti Päevaleht 11. nov; <http://epl.delfi.ee/news/kultuur/krimikirjanduse-tolkevoistluse-voitis-juri-valge?id=50969271>. Vaadatud 10.04.2018.

FILI 2018. <http://www.finlit.fi/fili/>. Vaadatud 11.04.2018.

Grünthal, Riho 1998. Eesti-soome tõlgete põhiprobleeme ja salakarisid. – Lähivertailuja 10. Suomalais-virolainen kontrastiivinen seminaari 14. toukokuuta 1998. FOLIA FENNISTICA & LINGUISTICA 23. Toim. Lembit Vaba ja Heikki Hurta. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos, 13–27.

Hirvi, Harri 2004. Kuka murhasi ja kenet? – Dekkarinäyttely Jyväskylän yliopiston kirjastossa 15.5.2004, <https://kirjasto.jyu.fi/jyk/kirjastosta/uutisia/dekkarinayttely.pdf>. Vaadatud 24.04.2018.

Huhtala, Liisi 2013. Dekkari nosteessa – Suomen nykykirjallisuus 1. Lajeja, poetiikkaa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1390:1, Helsinki. Toim. Mika Hallila, Yrjö Hosiainluoma, Sanna Karkulehto, Leena Kirstinä ja Jussi Ojajarvi. Riia: Jelgava Printing House.

Ingo, Rune 1980. Kääntämisen teoriaa ja sen sovellusta. – Fennistica 1. Åbo: Åbo Akademi, Finska institutionen.

Ingo, Rune 1990. Lähtökielestä kohdekieleen. Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.

Karonen, Vesa, Ismo Loivamaa 2003. Reijo Mäki – Kotimaisia nykykertojia 1–2. Toim. Ismo Loivamaa. Helsinki: BTJ Kirjastopalvelu, 189–191.

- Kirjakauppaliitto 2013.** Suomi lukee – ja ostaa kirjoja; https://kirjakauppaliitto.fi/wp-content/uploads/2017/12/Suomi-lukee_20140526.pdf. Vaadatud 31.03.2018.
- Kirjakauppaliitto, Kantar TNS Oy 2017.** Naisten lukeminen. Kevät 2017; https://kirjakauppaliitto.fi/wp-content/uploads/2017/12/media_Kirjakauppaliitto-tutkimus-Naisten-lukeminen-2017.pdf. Vaadatud 31.03.2018.
- Koppel, Annika 2004.** Krimisõpra juhib iha mõistatada. – Eesti Päevaleht. Arkaadia eri 4. sept; http://www.epl.ee/artikkel_273389.html. Vaadatud 24.04.2018.
- Korolainen, Tuula 2003.** Leena Lehtolainen – Kotimaisia nykykertojia 1–2. Toim. Ismo Loivamaa. Helsingi: BTJ Kirjastopalvelu, 160–162.
- Lehtolainen, Leena.** Lehtolainen, Leena: Sukkanauhattyttö ja muita kertomuksia
Tammi 2001, ISBN 951-31-2158-5;
<http://www.leenalehtolainen.net/sukkanauhattytto.htm>. Vaadatud 25.04.2018.
- Lilja, Kimmo 2007.** Matti Rönkä sai Lasiavaimen ensimmäisenä suomalaisena. –
Turun Sanomat. Kulttuuri 26. mai;
<http://www.ts.fi/kulttuuri/1074203573/Matti+Ronka+sai+Lasiavaimen+ensimmaisen+a+suomalaisena>. Vaadatud 25.03.2018.
- Oittinen Riitta, Mäkinen Pirjo 2003.** Lukijalle. – Alussa oli käännös. Toim. Riitta Oittinen ja Pirjo Mäkinen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 11–19.
- Otava 2018.** Reijo Mäki; <https://otava.fi/kirjailijat/reijo-maki/>. Vaadatud 30.03.2018.
- Pelttari-Heikka, Sari 2001.** Rikoksia pätkittäin. – Pohjolan Sanomat 23. aug.
- Pitkonen, Laura 2002.** Reijo Mäki. – Sanojen aika. Helsingin kaupunginkirjasto;
<http://kirjailijat.kirjastot.fi/?c=8&pid=165&lang=FI&tid=5215>. Vaadatud 2003.
- Soome Instituut 2003.** Soome Instituudi tõlkevõistlus 2003; www.finst.ee. Vaadatud 28.10.2003.
- Soome Instituut 2005.** Tõlkevõistlus poegis tõlkijate klubi;
<http://www.finst.ee/tõlkevõistlus2.html>. Vaadatud 30.04.2005.
- Soome Instituut 2012.** Lastekirjanduse tõlkijate seminar;
<http://www.finst.ee/yritused/lastekirjanduse-tolkijate-seminar/>. Vaadatud 11.04.2018.

- Soome Instituut 2014.** XIV Aleksis Kivi päev Pirita Majandusgümnaasiumis 10.10.2014; <http://www.finst.ee/keel/uritused/aleksis-kivi-paevad/xiv-aleksis-kivi-paev-pirita-majandusgumnaasiumis-10-10-2014/>. Vaadatud 11.04.2018.
- Soome Suursaatkond 2008.** Soome laste- ja noortekirjanduse tõlkevõitluse võitis Mati Lepna – Uudised, 26. juuni; <http://www.finland.ee/public/default.aspx?contentid=152697&nodeid=40599&contentlan=13&culture=et-EE>. Vaadatud 10.04.2018.
- Suomen dekkariseura ry.** Ruumiin kultuuri – hyytävää kulttuuria; <http://dekkariseura.fi/ruumiin-kulttuuri/>. Vaadatud 14.04.2018.
- Suomen dekkariseura ry.** Vuoden Johtolanka; <http://dekkariseura.fi/vuoden-johtolanka/>. Vaadatud 14.04.2018.
- Suomen kirjallisuuden kääntäjien verkkoyhteisö 2018.** Kääntöpiiri. <https://kaantopiiri.fi/>. Vaadatud 11.04.2018.
- Suomalaisen Kirjallisuuden Seura 2018.** Suomen kirjallisuuden käännökset – tietokanta; <http://dbgw.finlit.fi/kaannokset/>. Vaadatud 11.04.2018.
- Suomen Kustannusyhdistys 2017.** Kirjojen tuotanto- ja myyntitilastot – Bestsellerit 2017; https://kustantajat.fi/files/output/1827/bestsellerit-2017_uusi.pdf. Vaadatud 18.03.2018.
- Tenkanen, Henna 1997.** Dekkarin rajat liikkeessä Leena Lehtolaisen teoksissa „Ensimmäinen murhani” ja „Luminainen”. – Sanelma: kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja 1997. Turun yliopiston Kotimaisen kirjallisuuden vuosikirja. Toim. Markku Soikkeli. Turu: Turu ülikool, Kotimaisen kirjallisuuden laitos; <http://www.hum.utu.fi/kkirjallisuus/sanelma/s97.html#henna>. Vaadatud 26.04.2005.
- Teva, Tarja 2003.** Kääntäjä yhteiskunnan ytimessä. – Alussa oli käänнос. Toim. Riitta Oittinen ja Pirjo Mäkinen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 26–27.
- Turu ülikool.** Kodumaise kirjanduse veebileht; <http://www.hum.utu.fi/kkirjallisuus/lajirihma/lehtolainen.htm>. Vaadatud 2003.
- Uusimaa, Terttu.** Ilkka Remes; <http://dekkarinetti.tornio.fi/index.php?p=RemesIlkka>. Vaadatud 24.04.2018.

- Uusimaa, Terttu.** Leena Lehtolainen. Sukkanauhattyttö ja muita kertomuksia;
<http://dekkarinetti.tornio.fi/index.php?p=LehtolainenLeena#Sukkanauhattytt%C3%B6>
 6. Vaadatud 25.04.2018.
- Uusimaa, Terttu.** Matti Yrjänä Joensuu 1948 – 2011;
<http://dekkarinetti.tornio.fi/index.php?p=JoensuuMattiYrjana>. Vaadatud 24.04.2018.
- Uusimaa, Terttu.** Outi Pakkanen;
<http://dekkarinetti.tornio.fi/index.php?p=PakkanenOuti>. Vaadatud 24.04.2018.
- Uusimaa, Terttu.** Pentti Kirstilä;
<http://dekkarinetti.tornio.fi/index.php?p=KirstilaPentti>. Vaadatud 24.04.2018.
- Uusimaa, Terttu.** Reijo Mäki. Jännitystarinat. Aito turkki: juttuja;
<http://dekkarinetti.tornio.fi/index.php?p=MakiReijo#Aito%20turkki>. Vaadatud 05.05.2018.
- Vehmas-Lehto, Inkeri 2003.** Kääntäjän työ. – Alussa oli käännös. Toim. Riitta Oittinen ja Pirjo Mäkinen. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy, 38.
- Velsker jt = Velsker, Eva, Kadri Jaanits, Kätlin Kaldmaa, Jan Kaus, Mihkel Mõisnik, Piret Saluri 2015.** Suur kirjandus siinsamas lähedal. – Tõlkija hääl III. Eesti Kirjanike Liidu tõlkijate sektsiooni aastaraamat. Koost. Triinu Tamm. Tallinn: SA Kultuurileht, 11–26; http://www.ekl.ee/tolkijad/wp-content/uploads/2017/09/To%CC%83lkijaHa%CC%88a%CC%88l_III_netti-copy-2.pdf. Vaadatud 11.04.2018.
- VT 2003** = Soome krimikirjandusteosed ootavad eestindajaid. – Virumaa Teataja 3. mai; <https://virumaateataja.postimees.ee/2424403/soome-krimikirjandusteosed-ootavad-eestindajaid>. Vaadatud 10.04.2018.
- Walter, Benjamin 2000.** Tõlkija ülesanne. – Vikerkaar nr 2/3, 97-107.
- Uurimismaterjal
- Intervjuu LL 2005** = Kotkamäe, Krista 2005. Intervjuu Leena Lehtolaineniga.
- Intervjuu MV 2005** = Kotkamäe, Krista 2005. Intervjuu Mart Velskriga.
- Intervjuu RM 2005** = Kotkamäe, Krista 2005. Intervjuu Reijo Mäkiga.
- Intervjuu TS 2005** = Kotkamäe, Krista 2005. Intervjuu Tiina Södermaniga.
- Intervjuu MB 2005** = Kotkamäe, Krista 2005. Intervjuu Maimu Bergiga.
- Tõlkevõistlusel osalenud tõlkijate ankeedivastused.

Suomen rikoskirjallisuuden virontaminen. Tiivistelmä

Suomalaisten kustantamoiden ja kirjakauppojen tilastoista käy ilmi, että rikoskirjallisuuden osuus on noin 25 % julkaistusta kaunokirjallisuudesta. Suomen Kustannusyhdistyksen tuoreimman vuoden 2017 tilaston mukaan 20 myydyimmästä kaunokirjallisuusteoksesta viisi oli dekkareita. Vuoden 2017 myydyin dekkari oli Ilkka Remksen Vapauden risti, joka on tilastossa neljännellä sijalla. Teosta on myyty 52 300 kappaletta. Suomen rikoskirjallisuuden merkittävimmät kirjailijat ovat Ilkka Remes, Leena Lehtolainen, Reijo Mäki ja Matti Yrjänä Joensuu.

Suomalainen rikoskirjallisuus on osa dekkarikulttuuria, jonka alalajien kehittämisestä vastaa Suomen dekkariseura ry. Parhaalle dekkariteolle myönnetään vuosittain Vuoden johtolanka -palkinto. Rikoskirjallisuuden laji on vuosisadassa kehittynyt perinteisestä arvoitusdekkarista nykyaikaiseksi kaupunkidekkariksi. Samalla tekstien aiheet ovat muuttuneet huomattavasti. Perinteistä dekkaria leimaa ylimääräinen juoneen keskittyminen. Pohjoismaisen rikoskirjallisuuden myötävaikutuksella tämä piirre on korvautunut yhteiskuntakritiikillä ja monikulttuurisuudella.

Pääasiassa Kirjallisuuden vientikeskuksen (FILI:n) käännöstukien ansiosta suomalainen rikoskirjallisuus on laajennut käännösten välityksellä maailmalle. Suomalaisten nykydekkareiden virontamiselle antoi alkusysäyksen etenkin vuonna 2003 järjestetty Suomen Viron-instituutin rikoskirjallisuuden käännöskilpailu. Suomen Kirjallisuuden Seuran käännöskirjallisuustietokannan mukaan vuosina 2005–2017 julkaistiin viron kielellä 16 suomalaista dekkaria. Eniten käännetty kirjailija on Reijo Mäki, jonka kahdeksan teosta Katrin Ringevelde on virontanut.

Tutkimusta varten olen koonnut aineistoa kyselylomakkeen avulla edellä mainitun käännöskilpailun osallistujilta sekä haastatteleamalla kirjailijoita ja palkintolautakunnan jäseniä. Kyselylomakkeeseen vastasi 43 kääntäjästä 12 eli 27,91 %. Kääntäjille tarkoitetun lomakkeen keskeiset kysymykset koskivat kaunokirjallisuuden kääntämisen vaikeuksia, suomi-viro-kääntämisen erikoispiirteitä sekä novellien valikoimaa. Haastatteluissa kävi ilmi, että kääntäjien perusongelmana oli kirjailijan ajatuksien välittäminen, kohdekielen osaaminen sekä alkutekstin tyylin tajuaminen. Kilpailun palkintolautakunnan jäsenet korostivat hyvän käännöksen edellytyksenä hyvän suomen

kielen taidon ohella myös kielen ulkopuolista tietämystä eli kulttuuriviittausten ymmärtämisen tarpeellisuutta.

Koottua aineistoa käsitellessäni ilmeni, että rikoskirjallisuus sisältää tietoa Suomen yhteiskunnasta ja kulttuurista samalla, kun se välittää aidosti erilaisia kielirekistereitä. Vastaavien kielikerrosten puuttuminen kohdekielestä ilmeni ongelmana myös käännöskilpailussa. Vaikeuksia aiheutti esimerkiksi kaupunkidekkareissa usein käytössä oleva Helsingin slangi.

Analysoidessani suomi-viro-kääntämisen erikoispiirteitä ymmärsin, että kielten sukulaisuus voi toimia esteenä käännösprosessissa, koska kääntäjä voi mahdollisesti tarttua liikaa lähdekielen rakenteisiin. Joudutaan käyttämään samaa sanarakennetta ja samanlaista kielimuotoa, mikä aiheuttaa suoraa kääntämistä.

Kirjailijat Leena Lehtolainen ja Reijo Mäki olivat haastattelussa sitä mieltä, että käännöskilpailut edistävät kahden maan kirjallisuussuhteita sekä käännösten julkistamista. Kääntämisen haasteista puhuttaessa Lehtolainen toi omasta tuotannosta esiin rikkaan kielenkäytön ja kulttuuriviitteet. Reijo Mäki määritteli omien tekstiensä haasteeksi sarkastisen huumorin sekä kielellä leikkimisen. Suomen rikoskirjallisuus monihaaraisena lajina ansaitsee varmasti tarkempaa käsittelyä.

Lisa 1. Ankeetküsitlus tõlkevõistluse tõlkijatele

1. Miks otsustasite tõlkevõistlusel osaleda? Mis teid motiveeris?
2. Kas olete varemgi tõlketööga kokku puutunud? Kui olete, siis mis laadi tekste olete varem tõlkinud? Kui ei ole, siis kas kavatsete edaspidigi tõlkimisega tegeleda?
3. Millise teksti valisite tõlkimiseks?
4. Kas tõlkisite peale selle veel mõnd teist teksti? Kui, siis millist?
5. Kas valitud teksti oli raske või kerge tõlkida?
6. Mis valmistas teile selle tõlkimise juures raskusi? Kas oskate välja tuua ka konkreetseid sõnu või väljendeid, millest te näiteks aru ei saanud või mida oli teie meelest raske tõlkida?
7. Milliseid abivahendeid tõlkimisel kasutasite?
8. Kui kaua teil tõlke valmimine umbkaudu aega võttis?
9. Mis on ilukirjandusliku teksti tõlkimisel teie meelest kõige raskem?
10. Kas soome keelest eesti keelde tõlkimine erineb teie meelest kuidagi näiteks inglise keelest eesti keelde tõlkimisest?
11. Kas jäite rahule tõlkevõistlusel välja pakutud novellide valikuga?
12. Mida tõlkevõistlusel osalemine teile andis? Kas osaleksite uuesti?

Palun märkige lõpetuseks veel oma vanus, sugu, haridus (sh eriala) ja amet ning kus ja kui kaua olete õppinud soome keelt.

Lisa 2. Intervjuu vorm tõlkevõistluse žüriiliikmetega

1. Kuidas hindate tõlgete keelelist taset ja kirjandusliku stiili tabamist?
2. Kuidas jäite rahule novellide valikuga?
3. Millist neist neljast tekstist võis olla teie arvates kõige raskem tõlkida?
Põhjendage palun oma valikut.
4. Milliseid väljakutseid pakkusid Leena Lehtolainen ja Reijo Mäki tekstid tõlkijatele? Mille poolest erinevad need kaks kirjanikku keeleliselt ja stiililiselt?
5. Milline on teie arvates detektiivkirjanduse positsioon ning kas see võiks olla Eestis ja Soomes mingil moel erinev? Kas detektiivkirjanduse tõlkimine erineb muu ilukirjanduse tõlkimisest?

Lisa 3. Intervjuu vorm kirjanik Reijo Mäki ja Leena Lehtolaineniga

1. Mitä mieltä olette Virossa järjestetystä käännöskilpailusta ja että siihen valittiin muun muassa käännettäväksi myös teidän teoksia?
2. Mikä/kuka on mahdollisesti vaikuttanut teidän kirjoittamistyyliä ja kielenkäyttöä? Miltä murrealueelta olette kotoisin? Onko mahdollinen murteellisuus vaikuttanut teidän tuotantoa?
3. Minkälainen on mielestänne teidän kielenkäyttö sekä voisiko olla helppo tai hakala kääntää teidän tekstejä? Miksi?
4. Mitä merkitsee teille dekkarikirjallisuus? Miksi kirjoitatte juuri dekkareita? Onko dekkarikirjallisuus mielestänne niin sanottu laatukirjallisuus, kuuluuko se siihen?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina **Krista Kotkamäe**

(autori nimi)

(sünnikuupäev: **24.05.1981**)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Soome kriminaalkirjanduse eestindamine,

(lõputöö pealkiri)

mille juhendaja on **Juha-Matti Aronen,**

(juhendaja nimi)

- 1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 22. mail 2018.